

METODOLOGIA BADAŃ EKONOMICZNYCH

**Prof. zw. dr hab. Jan Burnewicz
Konspekt wykładu dla doktorantów
Wydziału Ekonomicznego i Wydziału Zarządzania
Uniwersytetu Gdańskiego 2007/2008**

SPIS TREŚCI

I. ROLA METODOLOGII W ROZWOJU BADAŃ EKONOMICZNYCH	4
1.1. Czym jest metoda, metodologia, metodyka?	4
1.2. Jakie są rodzaje naukowych metod rozwiązywania problemów?	5
1.3. Wspólne cechy metod badawczych w różnych naukach:	6
1.4. Jaka jest struktura badań w naukach ekonomicznych?	6
1.5. W jakim miejscu są współczesne nauki ekonomiczne?	7
1.6. Główne pytania współczesnych nauk ekonomicznych	7
1.7. Wykryształowane sfery i formy badań ekonomicznych	7
1.8. Specyfika ekonomicznych badań naukowych	8
1.9. Specyfika badań w naukach o zarządzaniu	8
1.10. Obiektywizm i trafność ekonomicznego badania naukowego	8
1.11. Czynniki zmuszające do poszukiwania nowych metod badawczych w naukach ekonomicznych	9
1.12. Szczególna rola podejścia falsyfikacyjnego w badaniu ekonomicznym	9
1.13. Rozwój metod stosowanych w badaniach ekonomicznych:	10
1.14. Zastosowanie instrumentów ekonomicznych „dyscyplin ilościowych”	11
1.15. Różnice metodologiczne między dyscyplinami nauk ekonomicznych	12
1.16. Standardy i schematy metod badawczych w ekonomii	13
1.17. Znaczenie przyjętej metody dla jakości badania ekonomicznego	14
II FORMUŁOWANIE EKONOMICZNYCH PROBLEMÓW BADAWCZYCH	15
2.1. Podstawowe pojęcia związane z tematem rozprawy	15
2.2. Typy ekonomicznych problemów badawczych	18
2.3. Poszukiwanie wzoru do sformułowania problemu	18
2.4. Hierarchia ekonomicznych problemów badawczych	19
2.5. Przykłady współczesnych problemów makroekonomicznych	19
2.6. Przykłady współczesnych problemów mikroekonomicznych	19
2.7. Przykłady problemów współczesnej ekonomii międzynarodowej	20
2.8. Przykłady problemów nauki o finansach	20
2.9. Przykłady współczesnych problemów badawczych w ekonomikach sektorowych	20
2.10. Przykłady współczesnych problemów nauk o zarządzaniu	20
2.11. Rola opiekuna naukowego przy wyborze tematu rozprawy doktorskiej	21
III. ISTOTA I ORGANIZACJA BADAŃ W NAUKACH EKONOMICZNYCH	22
3.1. Uniwersalne elementy i cechy badania naukowego:	22
3.2. Specyfika badań w naukach ekonomicznych	22
3.3. Warunki powodzenia w badaniu ekonomicznym	23
3.4. Wybór i sprecyzowanie przedmiotu badania ekonomicznego	24
3.5. Określenie celu badania	25
3.6. Sformułowanie głównej hipotezy badawczej:	25
3.7. Hipotezy główne sformułowane niepoprawnie	26
3.8. Formułowanie zestawu hipotez szczegółowych:	26
3.9. Definiowanie nowych i starych pojęć ekonomicznych objętych badaniem	26
3.10. Klasyfikacje i kategoryzacje badanych zjawisk, procesów, czynników, efektów	27
3.11. Układ czasokresu analizy (przedział czasowy, podokresy, daty zwrotne)	28
3.12. Diagnoza stanu badanego zjawiska (analiza SWOT i inne):	29
3.13. Analiza wskaźnikowa poszczególnych aspektów badanego zagadnienia	29
3.14. Weryfikacja hipotez szczegółowych (zasady rozumowania, materiał faktograficzny)	29
3.15. Formułowanie nowej teorii, wnioski z badania	30

IV. INSTRUMENTY I PROCEDURA BADAŃ W NAUKACH EKONOMICZNYCH	31
4.1. Dobór instrumentów i technik badawczych do specyfiki tematu	31
4.2. Środki opisu zjawisk gospodarczych (cechy, różnorodności i podobieństwa, struktura, dynamika)	31
4.3. Techniki pomiaru i rejestracji zdarzeń gospodarczych.....	32
4.4. Ocena jakościowa zjawisk ekonomicznych.....	32
4.5. Analiza związków przyczynowo-skutkowych.....	33
4.6. Tworzenie specyficznych wskaźników analitycznych	34
4.7. Tworzenie modeli i przeprowadzanie symulacji	34
4.8. Opracowywanie prognoz gospodarczych	35
4.9. Stosowanie technik informatycznych w badaniu ekonomicznym	35
4.10. Wykorzystanie prawnych baz danych	36
4.11. Eksperymenty ekonomiczne	36
4.12. Planowanie rodzajów i struktury ekonomicznych danych faktograficznych.....	36
4.13. Literatura tematu badawczego	37
4.14. Statystyki gospodarcze i społeczne	37
4.15. Informacje uzyskiwane drogą ankietowania i wywiadów, kwestionariuszy i testów, bezpośredniej obserwacji	38
4.16. Internetowe źródła informacji.....	38
4.17. Racjonalne rozumowanie ekonomiczne	38
4.18. Rozumowanie za pomocą analogii	39
4.19. Metody rozumowań indukcyjnych	39
4.20. Metody rozumowań dedukcyjnych.....	40
4.21. Metody analiz porównawczych	40
V. REDAKCJA TEKSTU I UNIKANIE BŁĘDÓW W ROZPRAWACH NAUK EKONOMICZNYCH	42
5.1. Język naukowych tekstów ekonomicznych	42
5.2. Wymagane cechy tekstu rozprawy ekonomicznej	42
5.3. Struktura tekstu opracowania	42
5.4. Powody podawania źródeł w przypisach, przy tablicach i ilustracjach	42
5.5. Stosowanie tablic statystycznych w rozprawach ekonomicznych	43
5.6. Ilustracje graficzne (schematy, wykresy, ryciny)	43
5.7. Istota i rodzaje błędów w badaniach naukowych	43
5.8. Sposoby kontroli i wyszukiwania błędów	43
5.9. Sposoby unikania błędów	43
5.10. Rodzaje najczęściej popełniane błędy w badaniach ekonomicznych	44
5.11. Błędy w koncepcji i tytułach rozpraw ekonomicznych	44
5.12. Błędy w konstrukcji rozprawy	44
5.13. Błędy w rozważaniach i wywodach ekonomicznych	45
5.14. Błędy w redakcji tekstu naukowego:	45
LITERATURA	46

I. ROLA METODOLOGII W ROZWOJU BADAŃ EKONOMICZNYCH

1.1. Czym jest metoda, metodologia, metodyka?

1.1.1. **Metoda:** Jest to świadomie i konsekwentnie stosowany sposób lub procedura postępowania dla osiągnięcia określonego celu (może mieć charakter praktyczny lub teoretyczny). Jest stosowana zarówno przez ludzi jak i zwierzęta dla rozpoznania lub poprawy warunków swego bytu. W ludzkim postępowaniu jest niezbędna zarówno w procesie poznania, projektowania, wytwarzania, finansowania, kierowania, leczenia, jak i innych złożonych działań. Jest usystematyzowanym zbiorem różnych technik, procedur, rozwiązań organizacyjnych i instrumentów pozwalających skutecznie i efektywnie osiągać cele. Bliskożnaczniki pojęcia metoda: technika, technologia, strategia, algorytm.

1.1.2. **Metodologia:** Nie powinno się więc mówić o metodologii danej rozprawy lecz o jej metodzie. Metodologia jest natomiast ogólną wiedzą (sztuką) opracowywania metod badań społecznych, przyrodniczych, technicznych, metod nauk formalnych (matematyki, logiki) i innych. Metodologia jest dyscypliną wiedzy zajmująca się empirycznymi metodami nauki. Opisuje i analizuje problemy związane z takimi czynnościami procesu poznania jak: ogólna obserwacja i pomiar, porównania, modelowanie, eksperyment, studium przypadku, badania testowe, scenariusze rozwoju, weryfikacja empiryczna teorii, itp. Jest ona nauką o tworzeniu metod (nazywana jest filozofią nauki). Ogólna metodologia nauki jest teorią zastosowania reguł semiotycznych (zasad używania znaków, kodowania) oraz praw i reguł logiki formalnej do działalności naukowej. Interesuje ją poprawne formułowanie problemów naukowych, poprawność rozumowań, zasady dyskusji. Metodologie poszczególnych dziedzin czy dyscyplin nauki mają pragmatyczny charakter i wskazują, jak się tworzy warsztat badawczy adekwatny do specyfiki ich problemów. W klasyfikacji dyscyplin nauki nie wyróżnia się jeszcze metodologii badań ekonomicznych, gdyż jest to jeszcze dyscyplina tworząca się, nie opisana w powszechnie stosowanych podręcznikach, nie mająca regularnie prowadzonych badań uogólniających sposoby rozwiązywania problemów ekonomicznych.

Metodologię badań ekonomicznych stanowią ogólne (ramowe) zasady tworzenia, w ramach istniejących dyscyplin, wiedzy wyjaśniającej, jakie prawa rządzą procesami gospodarczymi. Zasady te są podporządkowane **wymogowi falsyfikowalności**, przez który rozumie się tworzenie teorii nadającej się do sprawdzenia poprzez konfrontację ze świadectwem faktów empirycznych [wg. Marka Blauga]. Większość teorii ekonomicznych wyrażanych jest za pomocą reguł ilościowych, wśród których najważniejsze są relacje i proporcje wartościowe (wyrażone w pieniądzu).

Metodologię badań w naukach o zarządzaniu stanowią interdyscyplinarne reguły formułowania teoretycznych twierdzeń i praktycznych dyrektyw w zakresie sprawnej i prospektywnej organizacji zespołów ludzkich. Interdyscyplinarny charakter nauk o zarządzaniu polega na tworzeniu teorii i praktycznych rozwiązań w oparciu o logiczną kompilację wiedzy ekonomicznej, prakseologicznej, socjologicznej, psychologicznej, ergonomicznej i prawnej. Metodologii w tej dziedzinie wiedzy ma

w dużej mierze charakter projektowy i prospektywny, co oznacza, że najważniejsza jest wizja przyszłych zdarzeń. Dominuje tu realistyczny paradygmat badawczy realizowany za pomocą krytycznych analiz przypadków dobrego lub złego zarządzania.

- 1.1.3. **Istota metody naukowej:** Jest nią obiektywne i uporządkowane podejście do badania określonych zjawisk oraz racjonalne wnioskowanie na podstawie wyników tych badań. Badacz, stosując metody naukowe, eliminuje z uprawiania nauki indywidualne opcje ideologiczne, nastawienia emocjonalne i resentymenty. Służy on prawdzie i społeczeństwu poprzez odkrywanie prawdy i formułowanie opcji na rzecz tych wartości, które są zgodne z duchem humanizmu. Metoda naukowa jest systemem jasno określonych reguł, koncepcji, hipotez, narzędzi, materiałów, informacji, czynności i procesów poznawczych stosowanych w postępowaniu badacza, niezbędnych dla wyjaśniania określonego problemu naukowego. Stworzenie odpowiedniej metody na początku badania naukowego decyduje o powodzeniu całego przedsięwzięcia badawczego, a jej brak oznaczałoby skazanie się na chaotyczne obserwacje, nie powiązane ze sobą analizy i przypadkowe wnioski. Cechą metod naukowych jest możliwość ich wielokrotnego powtarzania przy rozwiązywaniu tego samego lub innych problemów, chociaż liczne są przypadki metod stosowanych jednorazowo. Każda dyscyplina nauki ma swą specyficzną niepowtarzalną metodologię, chociaż istnieją wzajemne zapożyczenia metod lub niektórych instrumentów badawczych, zwłaszcza gdy podejmuje się badania interdyscyplinarne, a pewne cechy metod są wspólne dla wszystkich dziedzin nauki.
- 1.1.4. **Pozanaukowe rozwiązywanie problemów:** Istnieje szeroki wachlarz badań pozanaukowych opartych na zdrowym rozsądku i badań gospodarczo użytecznych, stosujących nawet wyrafinowane techniki i metody poznania. Są nimi zarówno usprawnienia procesów technologicznych, strategie rynkowe, kształtowanie stosunków między pracownikami w przedsiębiorstwie, jak i badania marketingowe, badania opinii społecznej, itp. Wiedza pozanaukowa ma bardzo dużą wartość praktyczną, a dla ludzi nauki wyzwaniem jest, w jaki sposób ją zebrać, opisać i usystematyzować.
- 1.1.5. **Metodyka:** Od metodologii badań należy odróżniać pojęcia metodyki. W języku polskim metodykę definiuje się jako zbiór zasad dotyczących sposobów wykonywania jakiejś pracy. Jest nią także dział pedagogiki omawiający cele i sposoby nauczania jakiegoś przedmiotu. Metodyka posiada jednak swe metody, takie jak: przekaz słowny, metody oglądowe, metody gier dydaktycznych, gry symulacyjne, itd.

1.2. Jakie są rodzaje naukowych metod rozwiązywania problemów?

- 1.2.1. **Metody badań zespołowych:** Stosuje się je w realizacji dużych złożonych i wieloaspektowych projektów wymagających komplementarnego połączenia zasobów wiedzy i umiejętności specjalistów z różnych dyscyplin wiedzy. Metodami tym rozwiązuje się zarówno skomplikowane problemy systemowe, jak i przeprowadza programowanie interdyscyplinarnych projektów badawczych. Zaliczają się do nich: metody heurystyczne, metody Foresight, „burza mózgów”, metoda Delficka.
- 1.2.2. **Metody badań indywidualnych** (w przygotowaniu rozprawy): Polegają na weryfikacji jasno sformułowanej hipotezy stanowiącej istotę dość wąsko sformułowanego tematu poprzez odpowiednią kompozycję operacji analitycznych obejmujących indukcję, dedukcję, porównania, analizę statystyczną, analizę historyczną, modelowanie, testowanie tez szczegółowych, tworzenie i symulację scenariuszy rozwoju.

Każda indywidualna ekonomiczna metoda badawcza obejmuje zestaw przydatnych instrumentów stworzonych dotychczas w ramach istniejących kilkudziesięciu

dyscyplin szczegółowych ekonomii, instrumentów wybranych pod kątem najskuteczniejszej możliwości rozwiązania zagadnienia stanowiącego przedmiot rozprawy (projektu badawczego)

1.3. Wspólne cechy metod badawczych w różnych naukach:

Przeprowadzenie badania w każdej dziedzinie wiedzy wymaga stosowania metody obejmującej takie podstawowe kroki poznawcze jak: 1) wybór środków i formy opisu przedmiotu badania (definicje, klasyfikacja, kwalifikacja, obserwacje, pomiary, ewidencja, selekcja.), 2) sformułowanie hipotezy badawczej (poddawanej weryfikacji teorii, zasady, prawidłości), 3) przygotowanie warsztatu analitycznego (aparatura, odczynniki, modele, programy komputerowe, nośniki zapisu wyników analiz), 4) kryteria i zasady weryfikacji hipotez (teoretyczne i empiryczne).

W niektórych dziedzinach wiedzy metoda badawcza ogranicza się do ciągu rozważań (spekulacji intelektualnych) opartych na literaturze przedmiotu (filozofia, logika, matematyka, historia). W naukach ekonomicznych jest to możliwe jedynie w przypadku badań odnoszących się do historii myśli ekonomicznej. W pozostałych rodzajach badań ekonomicznych konieczne jest posługiwanie się metodami statystycznymi i modelowymi.

1.4. Jaka jest struktura badań w naukach ekonomicznych?

- 1.4.1. **Główny przedmiot badań w naukach ekonomicznych:** Specjaliści ekonomii badają jak za pomocą rzadkich zasobów zaspokajają potrzeby ludzi zorganizowanych społecznie. Czynią to wyjaśniając logikę procesów produkcji, dystrybucji i konsumpcji dóbr oraz rolę odgrywaną w tym przez instytucje publiczne.
- 1.4.2. Dwa odrębne choć pokrewne obszary dociekań naukowych (dyscypliny): 1) ekonomia, 2) nauki o zarządzaniu - co oznacza że stopnie naukowe nadawane są w ściśle określonej jednej z tych dwóch dyscyplin (w polskim systemie prawnym do tych dwóch dyscyplin dodano także towaroznawstwo).
- 1.4.3. W praktyce problematyka obu dyscyplin w dużym stopniu się zazębia, ale w każdej z nich poruszane są zagadnienia nie występujące w drugiej. Teoria ekonomii nie zajmuje się zasadami kierowania zespołami ludzkimi, a nauki o zarządzaniu nie zajmują się oceną efektów ekonomicznych.
- 1.4.4. **Istota ekonomii:** Nauka o procesach gospodarczych, tzn. procesach produkcji, podziału, wymiany i konsumpcji środków zaspokajania ludzkich potrzeb. Stara się ona wykrywać i opisywać pewne ogólne prawidłowości rządzące tymi procesami zwane prawami ekonomicznymi. Przedmiotem jej zainteresowania jest gospodarowanie w warunkach ograniczoności zasobów, z których ludzie korzystają, a więc sposoby działania ludzi w różnych warunkach społeczno-gospodarczych, polegające na rozdziale tych zasobów pomiędzy różne konkurencyjne zastosowania, a także kryteria alokacji tych zasobów i jej efektywności.
- 1.4.5. **Istota nauk i zarządzaniu:** Nauki o zarządzaniu można zdefiniować jako system nauk stosowanych badających problemy biznesu na różnych jego poziomach (firma, sektor, gospodarka) i sferach działania (produkcja, wymiana usług itp.) integrujący dorobek teoretyczny i praktyczny wielu dyscyplin naukowych dla zidentyfikowania, poznania i zrozumienia zjawisk oraz procesów rządzących jego naturą i logiką rozwoju, a także ich wykorzystania do przekształcenia stanów istniejących w stany pożądane przy zapewnieniu rentowności jego zasobów i równowagi dynamicznej względem otoczenia.

1.5. W jakim miejscu są współczesne nauki ekonomiczne?

- 1.5.1. Jest to młoda dziedzina wiedzy (wartościowy dorobek powstał w ciągu minionych 250 lat), ale szczytująca się 39 Nagrodami Nobla nadawanymi od 1969 r. (61 nagrodzonych ekonomistów, w tym 48 z USA)
- 1.5.2. Nauki ekonomiczne stały się, obok nauk technicznych, jedną z najskuteczniejszych dziedzin wiedzy, pozwalających poznać obiektywny obraz procesów gospodarczych i stwarzających instrumenty oddziaływania na istniejące struktury i funkcje gospodarcze.
- 1.5.3. Nadal istnieją luki w teorii ekonomii (istnieją tylko załączki teorii transformacji systemów, niepełne jest wyjaśnienie teorii wzrostu gospodarczego, dylemat jak godzić wzrost gospodarczy z ochroną środowiska, jak oceniać efekty i ryzyko innowacji, itd.)
- 1.5.4. Utrzymują się kontrowersje w interpretacji istniejących teorii (rola interwencjonizmu państwa, teoria kreacji pieniądza, efekty integracji międzynarodowej).
- 1.5.5. Następuje proces poszerzania aspektów ekonomicznych na nowe sfery życia (pojawiają się nowe dyscypliny, takie jak: ekonomia kultury, zdrowia, edukacji, sportu, innowacji).

1.6. Główne pytania współczesnych nauk ekonomicznych

- Co to jest bogactwo, jak i dlaczego jest ono dzielone, jak zmieniać zasady jego podziału i jak je zwiększać?
- Jaka jest wartość rzeczy i wartość pracy?
- Jak mierzyć produkcję i konsumpcję?
- Co to są zasoby i jak zapewniać ciągłość produkcji przy ich ograniczeniach? Jak zasoby naturalne determinują współczesną gospodarkę?
- Jaka jest różnica między aktywami materialnymi i niematerialnymi? Jak aktywa niematerialne wpływają na bogactwo?
- Jak czynniki zewnętrzne wpływają na produkcję i bogactwo? Czy wskaźniki PKB są obiektywną miarą wzrostu gospodarczego?
- Czym różni się pomiar importu i eksportu każdego państwa europejskiego i całej Unii Europejskiej?
- Jaka jest natura i geneza pieniądza?
- Jaki jest status własności? Co to jest prawo naturalne?

1.7. Wykrystalizowane sfery i formy badań ekonomicznych

- 1.7.1. Badania **podstawowe** (mikroekonomia i makroekonomia, ekonomia instytucjonalna, ekonomia matematyczna) i **stosowane** (polityka gospodarcza i ekonomiki szczegółowe),
- 1.7.2. ekonomia **pozytywna** (odpowiedź na pytanie: „jak to jest?”) i ekonomia **normatywna** (odpowiedź na pytanie: „jak powinno być?”)
- 1.7.3. **Dyscypliny szczegółowe nauk ekonomicznych**: mikroekonomia, makroekonomia, ekonomika przedsiębiorstwa, ekonomiki sektorowe, teoria integracji międzynarodowej i inne
- 1.7.4. **Dyscypliny szczegółowe nauk o zarządzaniu**: zarządzanie przedsiębiorstwami, zarządzanie strategiczne, zarządzanie marketingowe, zarządzanie finansowe, zarządzanie kosztami, zarządzanie zasobami ludzkimi, zarządzanie ryzykiem, zarządzanie innowacjami i inne.
- 1.7.5. Kanon powszechnie realizowanych czynności wyjaśniania ekonomicznego (ewidencja i obserwacja zjawisk, diagnoza stanu istniejącego, analiza szczegółowa struktury,

tendencji rozwojowych, współzależności, czynników stymulujących i ograniczających, tworzenie modeli i uogólnionych teorii, dedukcja ekonomiczna)

- 1.7.6. Zróżnicowane formy badań (wstępne, wyrwykowe, pośrednie, statystyczne, testowe, zastępcze, porównawcze, modelowe, symulacyjne)

1.8. Specyfika ekonomicznych badań naukowych

- 1.8.1. Formułowanie zasad i teorii na podstawie obserwacji zjawisk masowych o dużej zmienności i złożonej strukturze (nie można napisać ekonomicznej rozprawy naukowej o jednym konkretnym przedsiębiorstwie),
- 1.8.2. Wyrażanie stanu rzeczywistości w jednostkach pieniężnych, zarówno za pomocą cen rynkowych, jak i za pomocą wartości dóbr nierynkowych (życie, zdrowie, środowisko naturalne – wartość ukryta),
- 1.8.3. Ujmowanie tych samych procesów gospodarczych w różnej skali (makro- mikro-, regionalnej, międzynarodowej – np. produktywność czy konkurencyjność),
- 1.8.4. Weryfikacja hipotez głównie za pomocą instrumentów ilościowych (wymiernych, statystycznych), słabiej rozwinięte są instrumenty jakościowe,
- 1.8.5. Formułowanie wniosków zarówno o głównych tendencjach, jak i o zróżnicowaniu zjawisk gospodarczych i przypadkach szczególnych (*case studies*).

1.9. Specyfika badań w naukach o zarządzaniu

Nauki o zarządzaniu są bardzo młodymi naukami co powoduje, iż wiele nawet podstawowych kategorii, pojęć, prawidłowości jest różnie formułowanych. Na tę różnorodność wpływa także natura nauk o zarządzaniu. Główną ich funkcją, jako nauk stosowanych, jest funkcja projekcyjna, tym samym w naukach o zarządzaniu dominują wątki praktyczne, ale w ich ramach muszą być także wątki teoretyczne, ponieważ bez wiedzy teoretycznej wiedza praktyczna byłaby powierzchowna. Nauki o zarządzaniu są powiązane z wieloma naukami, dlatego też w ich obszarze powinny się znaleźć analizy z zakresu innych dziedzin nauki, ale nie mogą one dominować. W globalnej i dynamicznej rzeczywistości nauki o zarządzaniu, muszą z pożytkiem dla przedsiębiorstwa, poprzez swój potencjał metodyczny, dokonywać identyfikacji, diagnozy i projekcji pojawiających się wyzwań. Opis procesu naukowej i praktycznej weryfikacji składających się na nie uwarunkowań oraz kombinacji ich przekształceń, ma ułatwiać przedsiębiorstwom formułowanie odpowiedzi o źródła przetrwania i rozwoju w ramach współczesnej gospodarki.

1.10. Obiektywizm i trafność ekonomicznego badania naukowego

- 1.10.1. Badanie ekonomiczne jest rodzajem działania w ramach ogólnej teorii poznania: jest to rodzaj **poznania racjonalnego** (różnego od poznania irracjonalnego opartego na objawieniu, przeżyciu, oświeceniu, ekstazie) Jest to poznanie podporządkowane kryterium weryfikacji, sprawdzalności lub **falsyfikowalności** wysuwanych twierdzeń; jeśli jakaś teoria ekonomiczna nie potwierdza się w praktyce powinna być odrzucona;
- 1.10.2. **Obiektywizm** badania ekonomicznego wyraża się w formułowaniu teorii odizolowanych od ściśle określonych interesów, od polityki i od różnych światopoglądowych. Badacz zajmujący się określonym problemem ekonomicznym jest pod silnym wpływem subiektywnych chęci udowodnienia słuszności ulubionej teorii.
- 1.10.3. Większe są szanse uzyskania obiektywnych wyników badań w ramach nurtu ekonomii pozytywnej niż w ramach ekonomii normatywnej. Istniejące w praktyce metody badawcze dają większe możliwości odpowiedzi na pytania typu „jak to jest?”

niż na pytania „jak powinno być? Rozwój metod modelowych i scenariuszowych zwiększa jednak poziom obiektywizmu i w tym drugim zakresie.

1.11. Czynniki zmuszające do poszukiwania nowych metod badawczych w naukach ekonomicznych

- 1.11.1. Tradycyjne metody badawcze w naukach ekonomicznych oparte były na różnych formach indukcji (uogólnienia polegającego na przechodzeniu od szczegółów do zasad i całych teorii) oraz na formach dedukcyjnego wyciągania wniosków na podstawie sprawdzonych teorii ogólnych. Metody te pozwalają formułować logicznie logiczne wyizolowane poglądy, są jednak niewystarczające do tworzenia złożonych systemów gospodarczych.
- 1.11.2. Powstawanie coraz bardziej złożonych struktur gospodarczych i nowoczesnych technik zarządzania sprawia, że dalszy postęp w poznaniu ekonomicznym nie jest możliwy bez **rozwój metodologii**, tworzenia dobrze funkcjonującego warsztatu badawczego. Badania ekonomiczne prowadzone w tradycyjny sposób mogą służyć jedynie powielaniu starych teorii, uniemożliwiając **dokonanie nowych odkryć ekonomicznych** (niemożliwe jest badanie zwykłymi metodami statystycznymi rynków finansowych, efektywności informatyzacji sektorów i przedsiębiorstw, wpływu polityki gospodarczej na jakość życia obywateli, itp.)
- 1.11.3. W warunkach wzrostu znaczenia **innowacji i technik elektronicznych** w badaniach ekonomicznych nie wystarczają ogólne zasady logicznego rozumowania, nie wystarcza posiadanie bogatych baz danych i uniwersalnych wskaźników analizy. Niezbędne są nowatorskie i wyspecjalizowane techniki obróbki oraz analizy informacji gospodarczych, tworzenia modeli odwzorowujących rzeczywistość gospodarczą, przeprowadzania symulacji rozwoju sytuacji gospodarczej w różnych uwarunkowaniach, oceny ryzyka i prawdopodobieństwa powstania zdarzeń nietypowych.
- 1.11.4. Pojawiają się **problemy ekonomiczne trudno podatne na wyjaśnianie** tradycyjnymi metodami: powstawanie nowoczesnych struktur gospodarczych (aliansów, grup strategicznych, korporacji globalnych), tworzenie się nowych tendencji i obyczajów gospodarczych (ekonomia i zarządzanie innowacjami, marketing polityczny, zarządzanie przepływem wartości), tworzenie się patologicznych struktur i procesów gospodarczych (szara strefa, „raje podatkowe” - ang. *tax havens*, itd.),
- 1.11.5. **W naukach ekonomicznych coraz bardziej konieczne są zapożyczenia metodologiczne** i inspiracje z innych dziedzin nauki. Nie tylko semantyczny charakter ma zapożyczenie z wojskowości metod strategicznych podmiotów gospodarczych, metod zapożyczonych z nauk technicznych (dźwignie finansowe, mechanizmy rozwoju itp.) lub metod nauk chemicznych (procesy rozwoju, instrumenty katalizujące, itd.). W ekonomii materiał informacyjny i sprzęt badawczy nie decydują jednak w takim stopniu o jakości poznania ekonomicznego, jak w naukach eksperymentalnych i przyrodniczych.

1.12. Szczególna rola podejścia falsyfikacyjnego w badaniu ekonomicznym

- 1.12.1. **Istota falsyfikacji:** Krytyczne testowanie hipotez badawczych, uznawanie tylko hipotez przechodzących serię negatywnych testów. W pojęciu filozoficznym falsyfikacja jest procedurą metodologiczną, której celem jest obalenie danego zdania, czyli wykazanie jego fałszywości; falsyfikacja nazywana jest też **negatywną weryfikacją**, stanowi kryterium stosowane przy akceptacji hipotez;
- 1.12.2. Falsyfikacja to budowanie hipotez pozwalających na **śmiałe predykcje**: predykcją nazwa się proces wnioskowania o przyszłości na podstawie modelu ekonometrycznego, konkretny zaś wynik tego procesu nazywa się prognozą. Wiedza ekonomiczna służy świadomemu kształtowaniu przyszłych zdarzeń (a nie ocenie

okresów minionych) stąd wynika wielka waga przewidywania tego co może się zdarzyć, w jakim czasie i z jakim skutkiem. Falsyfikacja hipotez o przyszłych zdarzeniach gospodarczych polega na eliminacji zarówno scenariuszy optymistycznych, zachowawczych, jak i pesymistycznych (np. teorii o nieuchronnym wyczerpaniu się użytecznych gospodarczo zasobów naturalnych lub o stałym wzroście potęgi finansowej korporacji transnarodowych nie mających żadnych naturalnych wrogów);

- 1.12.3. **Falsyfikacja to ograniczone zaufanie nawet do hipotez, które przeszły próbę surowych testów:** nawet po krytycznej analizie logicznej i pozytywnej konfrontacji nowej teorii z dotychczasową praktyką należy zachować wobec niej daleko idący sceptycyzm w świetle faktu, iż życie ekonomiczne ulega nieustannym i szybkim metamorfozom przybierając formy trudne do przewidzenia (np. struktury publiczno-prywatne zamiast czysto prywatnych, pozytywna rola taniego pieniądza w rozwoju gospodarczym, negatywne cechy monopolu naturalnego lub technicznego, itp.);
- 1.12.4. **Przeciwstawność falsyfikacjonizmu i konfirmacjonizmu:** falsyfikacja - to szukanie wszelkich niebezpiecznych słabości w nowej teorii, konfirmacjonizm – to gromadzenie dowodów na słusność nowej teorii i nieistotność jej słabości. Metodologicznie skuteczniejsze i efektywniejsze jest podejście pierwsze, gdyż życie nas wielokrotnie boleśnie doświadczyło skutkami teorii usilnie potwierdzanych.

1.13. Rozwój metod stosowanych w badaniach ekonomicznych:

- 1.13.1. **Stąły postęć w zakresie nowych metod ekonomii pozytywnej** (pytanie: jak jest?) **metody powtarzalne** (ilościowe) i **unikalne** (jakościowa analiza zmian): szybciej rozwijają się metody ilościowe niż jakościowe dzięki istnieniu dyscyplin „ilościowych” ekonomii. Zbyt mało jest działań rozwijających teorię i analizę ludzkich potrzeb i zachowań, jakości życia, nierówności ekonomicznej, oceny form własności, racjonalnych struktur podmiotowych, jakości i różnorodności systemów regionalnych.
- 1.13.2. **Ograniczony postęć w zakresie metodologii ekonomii normatywnej:** Badanie polega na prowadzeniu analiz według przyjętych standardów i norm: dotyczy tworzenia instrumentów oceny skuteczności polityki gospodarczej, procesów integracyjnych, liberalizacji rynków globalnych. Główny dylemat: jakie kryteria przyjąć za podstawę norm służących do oceny zjawisk istniejących i projektowanych? Rozwój metod w tym zakresie jest powolny, intensyfikacja nastąpiła w ostatnich latach w Unii Europejskiej.
- 1.13.3. **Zmierzch tradycyjnej ekonomicznej metodologii opisowej** (analiza retoryczna polegająca na odwzorowaniu pewnych schematów języka znanych twórców teorii ekonomicznych): konwergencja (wyrównanie) systemów gospodarczych na świecie i powszechna akceptacja jako wzorca systemu gospodarki rynkowej zmniejsza zainteresowanie alternatywnymi modelami gospodarczymi (już nie szuka się tak intensywnie jak dawniej „trzeciej drogi” pośredniej między systemem rynkowym i socjalnym (socjalistycznym))
- 1.13.4. Fascynacja metodami **modelowymi** (matematycznymi, logicznymi, graficznymi). Pozwalają objąć analizą większą liczbę faktów, aspektów, współzależności i dynamicznych zmian w gospodarce.
- 1.13.5. Coraz większego znaczenia we współczesnej ekonomii nabierają **badania porównawcze**, stające się obok indukcji i dedukcji trzecią dużą grupą metod o uniwersalnym zastosowaniu. Należy pamiętać, że nie wszystko jest porównywalne (nie wolno porównywać zjawisk w skali mikro- i makro-). Duże różnice między porównywanymi strukturami i zjawiskami gospodarczymi nie mogą prowadzić do błędnych wniosków, że są one nieporównywalne. Porównuje się ze sobą czynniki produkcji, produkty i usługi, całe sektory i gałęzie gospodarki, regiony gospodarcze i całe państwa lub ich ugrupowania. Techniki tych porównań polegają na stosowaniu specjalnie skonstruowanych wskaźników lub ich agregatów (np. wskaźniki

międzynarodowej konkurencyjności państw), o ile istnieją dostępne i wiarygodne dane statystyczne. Szczególną metodą badań porównawczych w ekonomii stał się benchmarking, który polega na poszukiwaniu w dużej zbiorowości ekonomicznej wzorca do naśladowania (nigdy nim nie jest wielkość statystycznie średnia).

1.14. Zastosowanie instrumentów ekonomicznych „dyscyplin ilościowych”

1.14.1. Analiza statystyczna:

- **Ilościowy opis stanu zjawisk gospodarczych i społecznych:** ● powszechnie stosowane instrumenty liczbowego określania przeciętnego poziomu (tendencji centralnej) badanej cechy mierzalnej, ● instrumenty liczbowego określenia przeciętnego stopnia zróżnicowania (dyspersji) jednostek zbiorowości statystycznej ze względu na wartości zmienne badanej cechy, ● środki opisu asymetrii i koncentracji rozkładów (struktur) empirycznych;
- **Ustalenie charakteru i natężenia powiązań między zjawiskami:** ● instrumenty analizy powiązań przyczynowo-skutkowych zmiennych cech oraz ich "współwystępowania", ● liczbowe określenie siły, kształtu oraz kierunku powiązań dzięki zastosowaniu metod rachunku korelacji (współzależności) oraz rachunku regresji (przyrostów) zmiennych zależnych i niezależnych;
- **Badanie dynamiki zjawisk:** stworzenie metod indeksowych oraz rachunku tendencji rozwojowych (trendów), wahań okresowych oraz wahań typu przypadkowego (losowego). Zarówno metody indeksowe, jak i rachunek eliminacji wahań w czasie posiadają ważne znaczenie w sprawozdawczości i planowaniu zjawisk ekonomicznych;

1.14.2. Analiza matematyczna (ekonomia matematyczna, matematyka finansowa):

- **Istota:** zajmuje się badaniem szeroko pojętych zjawisk gospodarczych przy użyciu zaawansowanych technik matematycznych, takich jak analiza szeregów czasowych czy programowanie dynamiczne. Ekonomia matematyczna obejmuje wyłącznie teoretyczne aspekty analizy mikro- i makroekonomicznej, bez empirycznej weryfikacji wyprowadzanych zależności.
- Rodzaje instrumentów: matematyczne modele gospodarki, produkcji i rynku, matematyczna analiza klasyczna, funkcjonalna i wielowartościowa, analiza procesów stochastycznych i teoria gier, dynamiczne modele rynku (stany równowagi i niestabilności)

1.14.3. Instrumenty ekonometryczne:

- **modele ekonometryczne:** ● statyczne i dynamiczne, ● liniowe i nieliniowe, ● jedno- i wielorównaniowe, ● modele przyczynowo-skutkowe, ● modele symptomatyczne, ● modele tendencji rozwojowej, ● modele autoregresyjne, ● modele makroekonomiczne, ● modele struktury, ● modele popytu, ● modele cykli koniunkturalnych
- **prognozy ekonometryczne:** ● prognozowanie na podstawie klasycznych modeli trendu, ● prognozowanie na podstawie modeli adaptacyjnych, ● długookresowe prognozy ekonometryczne, ● prognozowanie zjawisk jakościowych, ● prognozowanie przez analogie
- **instrumenty ekonometrycznej analizy produkcji:** ● ekonometryczna analiza kosztów produkcji, ● ekonometryczna analiza progu rentowności, ● analiza produkcji i wydajności pracy, ● diagnostyczna funkcja modeli kosztów
- **instrumenty ekonometrycznej analizy rynku:** ● analiza popytu konsumpcyjnego, ● modele rozkładu dochodów, ● wyznaczanie cen dóbr na podstawie analizy rynku, ● analiza równowagi rynkowej

1.14.4. Analiza ekonomiczna: ● ocena wyników produkcyjnych, (wielkość i struktura produkcji, jakość, nowoczesność, rytmiczność produkcji itp.), ● ocena przychodów ze sprzedaży i wyników finansowych (wielkość i struktura przychodów, wynik operacyjny i bilansowy, rentowność itp.), ● analiza kosztów własnych (wielkość i struktura kosztów całkowitych, poziom kosztów własnych itp.), ● analiza

gospodarowania czynnikami produkcji (wykorzystanie maszyn, urządzeń, środków trwałych, czasu pracy robotników, zużycie materiałów itp.), ● ocena efektywności czynników produkcji (produktywność kapitału, produktywność pracy itp.), ● ocena stanu ekonomicznego przedsiębiorstwa (wielkość i struktura oraz stopień zużycia środków trwałych, liczebność i struktura oraz kwalifikacje załogi, sytuacja finansowa itp.), ● analiza sytuacji socjalno-bytowej załogi (warunki pracy i płacy, higiena, szkolenie itp.)

- 1.14.5. **Instrumenty badań marketingowych:** ● sfery badań: badania koniunktury, cen, produktów, dystrybucji, promocji, reklamy, zachowań rynkowych; ● metody badań marketingowych: desk research, metody ilościowe, metody jakościowe, eksperyment, obserwacja ● techniki i instrumenty badań marketingowych: wywiady (wywiad zwykły i pogłębiony, zogniskowany wywiad grupowy), badania ankietowe, badania panelowe, badania eksperymentalne, testy

1.15. Różnice metodologiczne między dyscyplinami nauk ekonomicznych

- 1.15.1. Różnice w **konstrukcji metody badawczej** stosowanej w wyjaśnianiu i rozwiązywaniu problemów ekonomicznych polegają na odmiennym rozłożeniu akcentów w wysiłku poznawczym w warstwie: ● opisowej (bogactwo danych faktograficznych niezbędnych dla weryfikacji hipotez teoretycznych), ● wyjaśniającej (zaawansowane instrumenty modelowania i analizy procesów ekonomicznych), ● wnioskotwórczej (intensywność odwołania do istniejących teorii z uwzględnieniem ich mocnych i słabych stron).

- 1.15.2. **Teoria ekonomii (mikro- i makroekonomia, rozwój myśli ekonomicznej, ekonomia międzynarodowa):** Największe szanse na dobry wynik badania stwarza **metoda ogólnego poznania**, obejmująca abstrakcję, konkretyzację i weryfikację pozwalającą **na formułowanie praw ekonomicznych** obejmujących: ● **prawa przyczynowe** (po pewnym określonym zdarzeniu stale występuje inne określone zdarzenie, przy czym następstwo to odbywa się w czasie, wcześniejsze zdarzenia nazywamy przyczyną, późniejsze zaś skutkiem), ● **prawa współistnienia** (związki polegające na tym, że dwa zdarzenia lub więcej stale występują łącznie), ● **prawa funkcjonalne** (występują, gdy istnieje związek, relacja między ilościowo wymiernymi zdarzeniami, które można przedstawić za pomocą funkcji matematycznych).

W tym obszarze wiedzy ekonomicznej największe znaczenie mają rozwiązania w warstwie wyjaśniającej i wnioskotwórczej. W mikroekonomii metodologia jest zdominowana przez rachunek różniczkowy i inne metody matematyczne służące wyjaśnianiu zachowań indywidualnych podmiotów gospodarczych, analizie poszczególnych dóbr i rynków, w przekonaniu, że zachowanie całej gospodarki wynika z sumy zachowań poszczególnych, indywidualnych podmiotów gospodarczych.. W makroekonomii najbardziej przydatne są metody modelowe pozwalające wyjaśnić prawidłowości rządzące całą gospodarką. Makroekonomia posługuje się metodami pozwalającymi badać zależności pomiędzy wielkościami agregatowymi gospodarki (takimi jak dochód narodowy, inwestycje, zatrudnienie, podatki, równowaga rynkowa, wymiana międzynarodowa), a nie poszczególnymi jej indywidualnymi elementami.

- 1.15.3. **Ekonomiki funkcjonalne** (nauka o finansach, teoria rachunkowości, ekonomika pracy, ekonomika konsumpcji, ekonomika informacji, marketing): Metodologia rozwiązywania tak ujętych problemów ekonomicznych polega na „wzięciu pod lupę” najważniejszych powszechnie występujących funkcji w procesach gospodarczych pod kątem wyjaśnienia ich uwarunkowań, przebiegu, powiązań, skutków dla różnych grup podmiotów. Warsztat badawczy tych ekonomik opiera się na instrumentach pomiaru oraz oceny przepływu zasobów, wartości, nakładów i informacji.

- 1.15.4. **Ekonomiki sektorowe** (ekonomika przedsiębiorstwa, ekonomia regionalna, ekonomika transportu, ekonomika przemysłu, ekonomika rolnictwa, ekonomika usług, ekonomika handlu, ekonomika ochrony zdrowia, ekonomika turystyki): Metodologia badań ekonomicznych w tym ujęciu polega na tworzeniu zasad i instrumentów niezbędnych w sprawnym i efektywnym funkcjonowaniu podsystemów gospodarki narodowej wytwarzających w technologicznie autonomiczny sposób określone dobra rzeczowe lub świadczących główne rodzaje usług. Pozwalają one na znalezienie szczegółowych procedur aplikacji w danym sektorze ogólnych teorii ekonomicznych pod kątem specyficznych uwarunkowań przyrodniczych, technologicznych i społecznych.
- 1.15.5. **Ekonomiki narzędziowe / ilościowe** (statystyka, ekonomia matematyczna, ekonometria, badania operacyjne, analiza ekonomiczna): Metodologia badawcza w tym zakresie polega na tworzeniu oraz sprawdzaniu przydatności teoretycznej i empirycznej szerokiego wachlarza instrumentów ilościowego opisu stanu, struktury, dynamiki i wzajemnych powiązań wszystkich rodzajów procesów gospodarczych. Instrumenty te są tworzone poprzez odpowiednią kombinację wiedzy ekonomicznej z wiedzą matematyczną, logiczną, informatyczną i teorią systemów.
- 1.15.6. **Polityka gospodarcza**: Metodologia badawcza w tej dyscyplinie jest podporządkowana potrzebie dysponowania instrumentami pozwalającymi na dokonywanie oceny skuteczności decyzji i działań realizowanych w celu poprawy sprawności, efektywności i sprawiedliwości istniejących systemów gospodarczych. Kluczową rolę odgrywają tu instrumenty będące normami oceny, powstającymi zarówno z motywów ekonomicznych, jak i etycznych.
- 1.15.7. **Nauki o zarządzaniu** (zarządzanie organizacjami, zarządzanie przedsiębiorstwami, zarządzanie strategiczne, logistyka, zarządzanie marketingowe, zarządzanie finansowe, zarządzanie kosztami, zarządzanie zasobami ludzkimi, zarządzanie ryzykiem, zarządzanie wiedzą, zarządzanie innowacjami): Wspólną cechą metod badawczych tych dyscyplin jest tworzenie rozwiązań pozwalających utrzymać równowagę organizacji (przedsiębiorstwa, instytucji) w relacjach z otoczeniem poprzez planowanie, organizowanie, motywowanie, kontrolowanie i analizę wyników. Można je więc określić jako kompleks (system) wzajemnie powiązanych działań i decyzji, które mają na celu koordynację i integrację zużytkowania zasobów w zorganizowanych strukturach oraz współpracę z otoczeniem zewnętrznym organizacji w taki sposób, aby przyjęte przez nią cele mogły być osiągnęte skutecznie, sprawnie i efektywnie.

1.16. Standardy i schematy metod badawczych w ekonomii

- 1.16.1. Istnieje coraz powszechniejsza tendencja do standaryzacji w skali światowej w naukach ekonomicznych zarówno metod analizy, jak i metod przekazywania wiedzy oraz następuje standaryzacja zasad etycznych biznesu.
- 1.16.2. Upowszechniane są jednolite metody i instrumenty analizy ekonomicznej w **międzynarodowych instytucjach finansowych** (te same reguły oceny ryzyka kredytowego, te same zasady ewaluacji projektów inwestycyjnych i wniosków kredytowych, upowszechnienie obowiązku audytu ekologicznego);
- 1.16.3. Ujednolicenie technik analizy ilościowej dzięki **globalnemu upowszechnieniu podstawowych pakietów oprogramowania biurowego** (zwłaszcza arkuszy kalkulacyjnych i baz danych);
- 1.16.4. Coraz powszechniejszy dostęp do **baz danych** wielkich międzynarodowych instytucji (EUROSTAT, ONZ, OECD, Bank Światowy) oraz baz danych z tekstami prawa gospodarczego państw.

1.17. Znaczenie przyjętej metody dla jakości badania ekonomicznego

- 1.17.1. Trafniejsze sformułowanie problemu i hipotez badawczych
- 1.17.2. Objęcie analizą większej liczby faktów i przypadków
- 1.17.3. Lepsza identyfikacja powiązań i współzależności niedostrzeganych intuicyjnie
- 1.17.4. Bardziej wnikliwa analiza i ocena rozpatrywanych czynników, funkcji i efektów
- 1.17.5. Wszechstronniejsza weryfikacja formułowanych zasad i prawidłowości

II FORMUŁOWANIE EKONOMICZNYCH PROBLEMÓW BADAWCZYCH

2.1. Podstawowe pojęcia związane z tematem rozprawy

1) temat rozprawy, 2) problem badawczy, 3) przedmiot badania, 4) obszar badania, 5) czasokres badania, 6) cel badania, 7) hipotezy badawcze.

- 2.1.1. **Temat czy tytuł rozprawy naukowej?** Ważniejszym słowem jest „**temat**” gdyż zgodnie z powszechną encyklopedyczną interpretacją oznacza podstawową ideę (myśl) organizującą treść rozprawy, porządkującą zespół motywów jej podjęcia, zapewniającą spójność całego dzieła. Słowo „**tytuł**” ma raczej znaczenie tylko semantyczne (drugorzędne) i oznacza sposób językowego sformułowania tematu (lub problemu szczegółowego. Słowo „**tytuł**” jest zastrzeżone do określenia kwalifikacji osoby (tytuł profesora, tytuł zawodowy). W polskim prawie dotyczącym stopni naukowych używa się pojęcia „**temat rozprawy**”, chociaż w dyskusjach na radzie wydziału przy wszczynaniu przewodu doktorskiego niektórzy używają niepoprawnie pojęcia „**tytuł rozprawy**”. Na stronach internetowych wydziałów polskich uczelni informacje o obronach prac doktorskich zawierają w 99,9% pojęcie „**temat rozprawy**” a tylko w 0,1% pojęcie „**tytuł rozprawy**” (w Googlach w styczniu 2007 r. odpowiednio: 620 000 i 682 znalezione pliki).

Należy pamiętać, że temat rozprawy naukowej powinien być **sformułowany w sposób zwięzły i konkretny, oryginalny a nawet prowokacyjny**. Doprecyzowanie może być dokonane po zakończeniu badania, ale nie można wówczas zmieniać istoty tematu. Nie może być na przykład tak, że na początku badania temat jest ukierunkowany na udowodnienie tezy, że wejście Polski do strefy euro jest korzystne w warunkach pełnej do tego dojrzałości gospodarki, a po zakończeniu badania temat przekształca się w argumentację za jak najszybszym wprowadzeniem euro.

- 2.1.2. **Istota problemu badawczego.** Najprostsze rozwinięcie pojęcia „**problem badawczy**” mówi, że jest to zagadnienie wymagające rozwiązania, rozstrzygnięcia. Istnienie problemu wynika z braku ugruntowanej wiedzy na dany temat, nieskuteczności działań eliminujących pewne negatywne zjawiska, pomijania kwestii przez innych badaczy. Cechą pojęcia „**problem**” jest jego niejasny sens i trudność sprecyzowania słownego, przejściowy charakter (to co było problemem w XVIII wieku dziś nim już nie jest), trudność porównawcza z innymi zagadnieniami. Inny sens ma słowo „**problematyka**”, które oznacza strukturę treści już istniejącej wiedzy w danej dziedzinie. Należy rozróżniać problemy jako takie (ogólne) i problemy badawcze. Wśród problemów ogólnych istnieją ich dwa rodzaje: **problemy poddające się badaniom** i **problemy nie poddające się badaniom** (nie do rozstrzygnięcia naukowo jest np. problem: która Miss Świata była ładniejsza: ta z 1985 czy z 2005 roku? - obie z Islandii). Problemy mogą mieć charakter realny i pozorny. W ekonomii realnym problemem jest ograniczoność zasobów i dóbr. Pozornym (urojonym?) problemem ekonomicznym jest na przykład równość szans zawodowych mężczyzn i kobiet (w istocie nie musi być jednolita

w poszczególnych sektorach gospodarki, zwłaszcza takich jak górnictwo, transport czy usługi ochroniarskie).

Niektórzy ludzie nauki traktują **problem badawczy jako swoiste pytanie**, określające jakość i rozmiar pewnej niewiedzy oraz jako wyznaczenie celu i granicy pracy naukowej niezbędnej dla zmniejszenia tej niewiedzy. Formułowanie problemów badawczych to z pozoru prosty zabieg werbalny, polegający na **precyzyjnym rozbiciu tematu na pytania**. Sformułowany problem musi wyczerpywać zakres stwierdzonej niewiedzy, nie można ograniczać się do wyjaśnienia aspektów dość łatwych, a pomijać trudniejsze. Inni naukowcy uważają, że problem badawczy rozprawy naukowej powinien zostać **określony tak wąsko jak to jest tylko możliwe** - należy więc unikać ujmowania w jednym temacie kilku pokrewnych problemów.

- 2.1.3. **Przedmiot badania.** W ogólnym ujęciu w nauce przedmiotem badania jest zjawisko naturalne, gospodarcze lub społeczne przyciągające stałą uwagę ze względu na jego znaczenie, złożoność, powiązania z innymi zjawiskami. Należy zwrócić uwagę, że przedmiotem badania ekonomicznego nie jest materialna strona procesów gospodarczych (tym zajmują się inżynierowie) lecz ich **pieniężny i społeczny aspekt**. Zajmując się więc np. problemem konkurencyjności międzynarodowej polskiego przemysłu nie możemy stwierdzić, że przedmiotem badania jest po prostu polski przemysł. Przedmiotem tym są wszystkie ważne funkcje i proporcje ekonomiczne w przemyśle mające związek z jego konkurencyjnością. Przedmiotem badań w rozprawach naukowych **nie powinny być pojęcia i procesy elementarne** wyczerpująco i bezdyskusyjnie opisane w podręcznikach [np. *liczenie wartości dodanej, istota budżetu państwa, prawo popytu i podaży, Prawo Greshama, Prawo Saya, Prawo Engla, prawo malejących dochodów, prawo malejącej użyteczności krańcowej, itp.*] Do tych pojęć można w rozprawie nawiązywać, ale nie powinny one przyciągać głównej uwagi badacza, gdyż może to jedynie świadczyć o uczeniu się w trakcie badania. Przedmiot badania to nie problem, chociaż taki przedmiot jak stosunki handlowe Polski z Rosją jest jednocześnie problemem.
- 2.1.4. **Obszar badania.** Teorie ekonomiczne są formułowane dla zjawisk masowych, które w badaniach naukowych muszą ulec pewnej selekcji, kategoryzacji i wyborowi reprezentatywnych typów lub grup zbiorowości. Żadne badanie ekonomiczne nie może objąć wszystkich zdarzeń, faktów i podmiotów. Konieczne jest określenie ograniczonego rzeczowego zakresu badania, wskazanie jaki obszar geograficzny, podmiotowy, produktowy czy rodzajowy zostanie nim objęty. Bardzo często przy podjęciu danego problemu powstaje dylemat czy badaniem objąć tylko polską gospodarkę czy raczej zjawiska gospodarcze na świecie. Zjawiska cechujące się dużym zróżnicowaniem w poszczególnych krajach (np.. bezrobocie, którego wskaźników na należy uśredniać) nie mogą zostać dobrze objaśnione w skali globalnej, konieczne jest ich badanie na specyficznym gruncie narodowym.
- 2.1.5. **Czasokres badania.** Jest konieczne zaplanowanie przedziału czasu, do którego ma odnosić się badanie ekonomiczne. Zupełnie inaczej ten czasokres jest ustalany w przypadku badań koniunktury długookresowej (dziesięciolecia lub stulecia), a inaczej w przypadku badania tendencji w podziale rynków, zmian struktury konsumpcji, strategii innowacyjnych i innych zjawisk o dużej zmienności w czasie.
- 2.1.6. **Cel badania.** Opiniodawcy rozpraw naukowych dość często poszukują wyjaśnienia celu badania, który pojęciowo jest nieco czymś innym niż motyw jego podjęcia. Chodzi tu o wskazanie, do czego może zostać wykorzystana wiedza uzyskana w wyniku przeprowadzonego badania. Istotą wiedzy ekonomicznej jest jej praktyczna użyteczność, co wskazuje jak należy postrzegać cel każdego badania. Zbyt błahy jest cel określony jako chęć dokładniejszego opisanie wybranego fragmentu rzeczywistości gospodarczej. Należy dążyć do osiągnięcia nowej wiedzy służącej takim ambitniejszym celom, jak poprawa efektywności i sprawności,

zwiększenie satysfakcji konsumentów, intensyfikacja procesów innowacyjnych, zwiększenie produktywności, obniżka kosztów, poprawa jakości, poprawa konkurencyjności, zmniejszenie bezrobocia, zmniejszenie obciążeń ekologicznych itp. W pewnych przypadkach cel badania ekonomicznego może być ujęty bardziej teoretycznie, jak np.: weryfikacja dyskusyjnej teorii, stworzenie nowych instrumentów modelowania i projektowania ekonomicznego, tworzenie trafniejszych prognoz i scenariuszy rozwoju.

Podstawową przesłanką wyboru problemu ekonomicznego musi być pewność, że jest podatny na badania. Wyjaśnienie motywów zajęcia się danym problemem w badaniu naukowym jest z reguły wymagane przez recenzentów wyników badań. Najczęstszym motywem jest stwierdzony w literaturze ekonomicznej **brak wyczerpującego opracowania** wybranego problem lub bardzo rozproszone i przyczynkarskie badania niektórych tylko aspektów. Istotnym motywem podejmowania niektórych problemów jest chęć **transferu** do polskiej wiedzy ekonomicznej rozwiązań wypracowanych w krajach wysoko rozwiniętych (najczęściej chodzi o teorię i politykę innowacji, zarządzanie ryzykiem finansowym, społeczną odpowiedzialność biznesu i inne nowe kierunki myśli ekonomicznej). Dobrze przez recenzentów jest oceniany motyw wyboru problemu wynikający z **osobistej ciekawości** piszącego rozprawę, pejoratywny zaś wydzźwięk miałyby powoływanie się na istniejącą w świecie modę na podejmowanie niektórych problemów.

Inspiracje dodatkowe podjęcia ekonomicznego tematu badawczego

- tematy wynikające z braku teorii opisującej dane zjawisko [np. utrzymywanie się „szarej strefy”],
- tematy związane z chroniczną niesprawnością i nieefektywnością systemów gospodarczych [np. zapas finansowa kolei europejskich],
- tematy związane z brakiem skutecznych instrumentów polityki gospodarczej [jak zapewnić wzrost gospodarczy nie zagrażający środowisku naturalnemu]
- potrzeba konstruowania nowych systemów i nadania im odpowiedniej logiki funkcjonalnej [finansowanie innowacyjne, partnerstwo publiczno-prywatne]
- doskonalenie instrumentarium obiektywnych ocen sytuacji ekonomicznej [ocena efektywności inwestowania w infrastrukturę, ocena czynników sukcesu rynkowego]
- inne (poszukiwanie wzorców, tworzenie nowych modeli, itp.).

2.1.1.7. **Hipoteza badawcza** – punkt wyjścia wszystkich badań, rozpoczyna się je wówczas, gdy w umyśle powstaje jakieś przypuszczenie, idea prawdopodobnego prawa rządzącego danym zjawiskiem [przykład: *Wzrost umiejętności zarządzania wiedzą intensyfikuje wzrost gospodarczy*];

Główna hipoteza badawcza – ogólne przypuszczenie na temat istoty problemu, jego przyczyn i skutków [przykład: *„Dynamika produktywności przemysłu europejskiego zależy głównie od nakładów na badania”* lub *„Wysokie bezrobocie w Polsce przy wysokim wzroście PKB wynika z wadliwości polityki regulacji rynku pracy*];

Szczegółowe hipotezy badawcze – komplementarne lub alternatywne zestawy tez przygotowanych do wyjaśnienia w zaplanowanych czynnościach badawczych pod kątem objęcia wyczerpującego spectrum aspektów podjętego tematu [przykład: *Fundusze publiczne przeznaczane na rozwój są mniej efektywne od funduszy prywatnych; Ograniczanie deficytu budżetowego osłabia inwestowanie w rozwój, itp.*];

2.2. Typy ekonomicznych problemów badawczych

Praktyka i doświadczenia badawcze minionych dekad wskazują, że ekonomiści podejmują wysiłek naukowy w pewnych typach procesów poznawczych zaliczanych do ekonomii pozytywnej (ustalenie jak to jest?).

- Elementarnym typem poznania ekonomicznego jest wyczerpujący **opis nowego lub mało podatnego na obserwację zjawiska lub procesu gospodarczego** (np.: fundusze private equity, venture capital, „szara strefa”, „raje podatkowe”, „korupcja gospodarcza”, „tygrysie rynki”, itp.). Ideałem tego typu badania jest stworzenie modelu odwzorowującego tę mało znaną sferę życia gospodarczego.
- Bardziej zaawansowanym typem problemu jest **wyjaśnianie przyczyn jakiegoś kłopotliwego stanu lub dziwnej tendencji** (np.: źródła kryzysu jakiegoś sektora gospodarki, ucieczka wykwalifikowanych pracowników za granicę, wyludnianie się niektórych regionów i aglomeracji).
- Innym typem często podejmowanych problemów badawczych są różnego rodzaju **uwarunkowania lub bariery** funkcjonowania i rozwoju określonych sfer gospodarki, zwłaszcza w pewnych nietypowych sytuacjach.
- Do ważkich problemów ekonomicznych należą **zmiany systemowe** (restrukturyzacja, transformacja, sanacja finansowa, prywatyzacja, itp.).
- Wciąż nie do końca zbadanym typem współczesnego problemu ekonomicznego są **procesy integracji** międzynarodowej, a od kilkunastu lat **globalizacji** gospodarki.
- Jednym z trudniejszych do badania problemów jest **tworzenie nowych lub doskonalszych instrumentów analizy ekonomicznej** lub aplikacja (adaptacja) istniejących instrumentów do sfer życia dotychczas nie objętych nimi (ochrona zdrowia, kultura, sport, dobroczynność, technologia).
- Najtrudniejszym typem problemu ekonomicznego jest **projektowanie nowych systemów ekonomicznych lub nowych struktur gospodarczych**, którym należy nadać specyficzną logikę funkcjonowania.
- Typem coraz częściej podejmowanych problemów stały się w ostatnich latach kwestie konkurencyjności, konwergencji ekonomicznej, dumpingu socjalnego i innych specyficznych zagadnień.
- Do **ekonomii normatywnej** należą typy problemów dotyczących skuteczności polityki gospodarczej w określonej sferze lub skuteczności stosowania określonych instrumentów tej polityki. Formułowane są w tym zakresie tematy rozpraw poświęcone polityce w poszczególnych sektorach gospodarki, w odniesieniu do głównych procesów makroekonomicznych (zatrudnienie i bezrobocie, finanse i pieniądz, przedsiębiorczość i innowacyjność) oraz w zakresie szczegółowych rodzajów wspólnej polityki Unii Europejskiej.

2.3. Poszukiwanie wzoru do sformułowania problemu

- przegląd nowości wydawniczych i publikacji w czasopismach naukowych,
- przegląd list realizowanych i zakończonych projektów badawczych (baza Cordis Unii Europejskiej, polska baza OPI – Ośrodka Przetwarzania Informacji),
- przegląd specjalności naukowych osób z tytułem i stopniem doktora,
- przegląd informacji o publicznych obronach prac doktorskich,
- Wykorzystanie wyszukiwarek internetowych poprzez sprawdzenie liczby dokumentów w określonych językach zawierających odpowiednie kombinacje słów kluczowych.

2.4. Hierarchia ekonomicznych problemów badawczych

Problemy ważne i błahy, sformułowane ogólnie i szczegółowo:

- ważność problemu widoczna jest w intensywności zajmowania się nim i znaczeniu dla różnej kategorii podmiotów gospodarczych [np. bezrobocie]
- problem może okazać się błahy (pozorny), jeśli został podniesiony przy okazji jakiegoś głośnego wydarzenia (wielkiego bankructwa, afery korupcyjnej),
- problem ogólny wymaga ujęcia modelowego, znajomości ekonomii matematycznej [np. zagadnienia zrównoważonego wzrostu gospodarczego],
- problemy szczegółowe dotyczą zagadnień sektorowych w gospodarce, doskonalenia procesów sterowania produkcją i wymianą

Problemy dające się zbadać i zadania badawcze niewykonalne

- Szanse na dobry efekt badawczy są wówczas gdy temat jest jasno sformułowany i ściśle określony zakres badania,
- Niewykonalne są próby zbadania problemu nie mającego ani elementarnej literatury ani dobrego opisu faktograficznego [np. szara strefa, geneza wielkich fortun, innowacje strategiczne]

2.5. Przykłady współczesnych problemów makroekonomicznych

- ewolucja systemów gospodarczych
- społeczna gospodarka rynkowa
- brak równowagi gospodarczej
- niestabilność i niepewność wzrostu gospodarczego
- inflacja, bezrobocie, deficyt w obrotach z zagranicą
- skuteczność polityki makroekonomicznej
- efekty międzynarodowej integracji gospodarczej
- europejski model społeczny
- ekonomia ubóstwa i nierówności
- kontrola wydatków publicznych
- polityka zrównoważonego rozwoju
- ekonomia starzejącego się społeczeństwa
- działania liberalizacyjne i antymonopolowe
- regulacja niesprawnych rynków

2.6. Przykłady współczesnych problemów mikroekonomicznych

- międzynarodowa konkurencyjność przedsiębiorstw
- ryzyko biznesowe
- gospodarowanie zasobami ludzkimi
- programowanie innowacji i rozwoju, transfer technologii
- ekonomia inwestycji
- strategie dominacji kosztowej
- transformacja i prywatyzacja, fuzje i alianse strategiczne
- oddziaływanie na konsumentów, marketing
- ekonomia przedsiębiorstw non profit
- inwestycje gospodarstw domowych
- zróżnicowanie dochodów obywateli
- jakość życia społeczeństwa

2.7. Przykłady problemów współczesnej ekonomii międzynarodowej

- Międzynarodowa wymiana dobrej praktyki gospodarczej
- badania porównawcze systemów gospodarczych
- międzynarodowe ugrupowania integracyjne
- tendencje globalizacyjne
- ekonomia konfliktów międzynarodowych

2.8. Przykłady problemów nauki o finansach

- równowaga finansów publicznych
- finanse gospodarstw domowych
- E-finanse
- finanse instytucji pozarządowych
- konkurencja i kooperacja w sektorze finansowym
- rola kapitału rodzimego i zagranicznego w gospodarce
- bezpieczeństwo i efektywność systemów finansowych

2.9. Przykłady współczesnych problemów badawczych w ekonomikach sektorowych

- przedsiębiorstwo innowacyjne
- schyłkowe i rozwojowe gałęzie przemysłu
- infrastruktura jako czynnik rozwoju regionalnego
- koncepcja zrównoważonego rozwoju systemów transportowych
- analiza porównawcza produktywności rolnictwa europejskiego i amerykańskiego
- wpływ rozwoju turystyki na rynek pracy
- system finansowania ochrony zdrowia
- efektywność inwestycji edukacyjnych
- efektywność rozwoju systemów informatycznych
- deregulacja rynków usług publicznych

2.10. Przykłady współczesnych problemów nauk o zarządzaniu

- zarządzanie wiedzą i informacjami
- środki i koszty bezpieczeństwa pracy
- zarządzanie kompetencjami
- metody wartościowania pracy
- zarządzanie procesowe w nowoczesnych organizacjach
- doskonalenie działalności instytucji
- analiza i ocena negocjacji gospodarczych
- systemy wczesnego ostrzegania w przedsiębiorstwie
- modele zarządzania jakością
- style przywódcze menedżerów polskich firm produkcyjnych
- zarządzanie marką
- zarządzanie środowiskowe
- układy zbiorowe pracy
- planowanie ścieżek rozwojowych pracowników
- mapy grup strategicznych
- modelowanie łańcuchów wartości
- prognozowanie popytu i podaży kadr

2.11. Rola opiekuna naukowego przy wyborze tematu rozprawy doktorskiej

- 2.2.1. **Inspirująca** poprzez wprowadzenie do analizy trendów w realizowanych badaniach ekonomicznych w Polsce i na świecie, pomoc w dotarciu do unikalnej literatury, dokumentacji i źródeł internetowych,
- 2.2.2. **Ostrzegawcza** przed wyborem tematów trudnych do zrealizowania lub będących przedmiotem ostrych polemik naukowych (np. na temat strategii wejścia do strefy EURO, zmian w systemach podatkowych),
- 2.2.3. **Zachęcająca** do samodzielnego sprawdzania istotności potencjalnych tematów poprzez przyjęcie kryteriów wartościowania i selekcji.

III. ISTOTA I ORGANIZACJA BADAŃ W NAUKACH EKONOMICZNYCH

3.1. Uniwersalne elementy i cechy badania naukowego:

- 3.1.1. Badanie naukowe (ang. *research*, fr. *la recherche*) w każdej dziedzinie ma **wspólny cel**, jakim jest poszerzenie istniejącej wiedzy, jej krytyczna weryfikacja lub przygotowanie do praktycznego wdrożenia.
- 3.1.2. W każdym badaniu naukowym precyzuje się **przedmiot analizy** (zakres, cechy, czas obserwacji) oraz określa **istotę problemu**, formułuje **główną hipotezę** (przypuszczenie badawcze), tworzy **metodę, instrumenty i warsztat analityczny**.
- 3.1.3. Każde badanie naukowe jest **zorganizowanym wysiłkiem** umysłowym i warsztatowym skierowanym na wyjaśnienie ściśle sprecyzowanego problemu. Organizacja, przebieg i środki badania **podlegają ocenie** specjalistów w takiej samej mierze, jak wyniki końcowe badania.
- 3.1.4. Za **rzetelne** uznaje się takie badanie, które polega na przeprowadzeniu logicznych analiz opartych na dotychczasowej wiedzy i wiarygodnym materiale faktograficznym (nie do przyjęcia są teorie oparte na intuicji, wyobraźni, uczuciu, wrażeniu).
- 3.1.5. Ocenia się przede wszystkim **wynik badania** a nie wielkość wysiłku badawczego. Liczy się jedynie nowa teoria opisana w raporcie badawczym (rozprawie), jej akceptacja w środowisku naukowym i przemysłowym, nie musi to być powiązane ze słusnością wobec jakiegóż ideologii (z wyjątkiem nauk politycznych).

3.2. Specyfika badań w naukach ekonomicznych

- 3.2.1. Są one zdeterminowane charakterem wiedzy ekonomicznej składającej się z głównie z twierdzeń na temat **pieniężnego wymiaru stosunków międzyludzkich**. Jedynie ekonomiści zadają pytanie **co opłaca się a co nie opłaca** produkować, jak unikać rozwiązań nieekonomicznych (w innych dziedzinach wiedzy nie mówi się, że co jest niematematyczne, niechemiczne, niefizyczne itp.). Badanie ekonomiczne jest zawsze pod presją poszukiwania metod oceny ekonomicznej. O ile geolog nie musi oceniać czy trzęsienie ziemi jest dobrym czy złym zjawiskiem, o tyle ekonomista nie może uniknąć oceny jego skutków pieniężnych.
- 3.2.2. Nawet poszukując obiektywnych praw ekonomicznych nie można abstrahować od **gry interesów gospodarczych**, należy odpowiedzieć na pytanie kto na czym zyska, a kto na czym może stracić. Badanie ekonomiczne musi się więc koncentrować na stosunkach między ludźmi, a nie ograniczać się do oceny sytuacji finansowej jednostki lub organizacji. Jednym z największych wyzwań badawczych stojących przed ekonomistami jest poszukiwanie równowagi w różnych układach gospodarczych (państwo, sektor, przedsiębiorstwo, gospodarstwo domowe). Nie

istnieją jednak problemy ekonomiczne oderwane od człowieka (przyrodzie obce jest pojęcie pieniądza i zysku), a rozwiązywanie tych problemów jest podporządkowane służeńiu dobru człowieka, podwyższaniu jego dobrobytu, zapewnianiu sprawiedliwości społecznej (problem „państwa opiekuńczego”, starzejącego się społeczeństwa itp.).

- 3.2.3. Niewyczerpanym obszarem badań ekonomicznych jest **problematyka zachowań konsumenta**: jak identyfikować jego preferencje, jak mierzyć poziom jego satysfakcji z konsumpcji określonych dóbr i usług, jak weryfikować stare prawo popytu (jak oceniać wzrost popytu niektórych konsumentów gdy rosną ceny?), jak skłaniać lub zniechęcać do oszczędzania? Głębia tych problemów stała się przyczyną niezwyklej popularności w ciągu minionych 30 lat badań marketingowych.
- 3.2.4. Podobnie jak w naukach technicznych, w ekonomii badania stale stoją przed wyzwaniem, które stwarza **rozwój**. Z różnych motywów ludzie doskonali narzędzia pracy, jej organizację, sposoby dystrybucji, przepływy informacji, struktury podmiotowe. Procesy te są niczym nie ograniczone i rodzą wciąż nowe zagadnienia badawcze. Należy zarówno *ex ante* i *ex post* oceniać co przynosi w wymiarze ekonomicznym i społecznym każda zmiana w określonej sferze i formie gospodarowania. Z drugiej strony konieczne są próby programowania rozwoju i procesów innowacyjnych.
- 3.2.5. Badania ekonomiczne muszą uzbroić człowieka gospodarującego w instrumenty służące **zmniejszeniu ryzyka ekonomicznego** i jego skutków. Gospodarki nie można zorganizować na kształt szwajcarskiego zegarka, gdyż jest ona pod wpływem zjawisk losowych, pogodowych, irracjonalnych zachowań ludzkich, nakładania się na siebie negatywnych trendów itd. Czy nauka może stworzyć rozwiązania pozwalające przewidywać, ograniczać i amortyzować skutki elementów ryzyka?
- 3.2.6. Nadal otwarta jest kwestia wpływu **systemów wartości** na postawy ekonomiczne i strategie gospodarcze. Badacze nie mogą wciąż dojść do consensusu w takich sprawach, jak: czy lepszy jest system liberalny czy interwencjonizm państwowy, czy cała gospodarka może i musi być prywatna, jak kształtować czas pracy, czy ograniczać niektóre rodzaje konsumpcji, czy regulować rynki i ceny rynkowe, jak chronić środowisko naturalne?, itp.

3.3. Warunki powodzenia w badaniu ekonomicznym

- 3.3.1. Poprawne **sformułowanie problemu badawczego**, mającego istotne znaczenie teoretyczne i praktyczne, dostrzeganego ale nie podejmowanego przez innych specjalistów. Kardynalnym błędem badawczym jest przeprowadzenie najpierw cyklu analiz i próbowanie ustalenia na końcu, z jakim istotnym problemem mają one związek (w praktyce nie jest to rzadki przypadek). **Kryterium istotności problemu** może być: **katalizujący wpływ** jego rozwiązania na rozwój innych badań lub zastosowań w praktyce, możliwość osiągnięcia w gospodarce **nowych efektów**, zwiększenie sprawności kierowania procesami gospodarczymi, zmniejszenie napięć i konfliktów społecznych, przyspieszenie innowacji i postępu technicznego.
- 3.3.2. Opisanie **motywacji i celu badawczego**. Nie może to polegać na podaniu osobistych pobudek (np. konieczność uzyskania stopnia naukowego) lecz na określeniu istnienia naturalnego zapotrzebowania na dany rodzaj badania w wybranej dyscyplinie ekonomicznej lub chęć rozwoju nowej dyscypliny (np. wkład do rozwoju ekonomii dobroczynności, zasad finansowania innowacyjnego itp.).

- 3.3.3. Jasne sformułowanie **głównej hipotezy** badawczej. Posiadanie takiej hipotezy jest nieraz ważniejsze od sformułowania problemu badawczego, który sam w sobie nie jest wart zachodu, jeśli nie ma pomysłu na jego rozwiązanie.
- 3.3.4. Opanowanie umiejętności **dokonywania uogólnień** po przeprowadzeniu szczegółowego opisu, diagnozy i analizy. Błędem jest zamykanie jakiegoś podrozdziału nie skomentowaną tabelą, wykresem lub schematem czy też wyliczeniem prostych faktów.
- 3.3.5. Poprawny dobór badanej zbiorowości, respektując statystyczne zasady doboru **próby losowej** (odpowiedniej liczby reprezentatywnych przedsiębiorstw, liczby badanych osób).
- 3.3.6. Zastosowanie najnowszych **instrumentów analitycznych**, znanych modeli ekonomicznych, technik symulacji komputerowej. Ostatnie lata przyniosły w tym zakresie dużą obfitość specjalistycznych metod stosowanych w badaniach ekonomicznych w wysoko rozwiniętych gospodarczo państwach. Niektóre ministerstwa (np. brytyjskie) zamieszczają nawet specjalne przewodniki (*guidance*) w tym zakresie.
- 3.3.7. Nie ograniczanie się do rozważań czysto teoretycznych lub spekulacyjnych (**retoryki słownej**) lecz stosowanie nieraz pracochłonnej weryfikacji szczegółowych tez w oparciu albo o pewną liczbę poglądów, albo o własną analizę statystyczną. Unikanie pochopnych stwierdzeń formułowanych na podstawie „szumów medialnych” (np. że „*prywatyzacja prowadzi do niesprawiedliwości społecznej*”).
- 3.3.8. Unikanie tworzenia niepotrzebnych nowych pojęć (**neologizmów**), nie znanych w środowisku specjalistów i potencjalnych recenzentów rozprawy (np. „*informacyjność*”, „*trwała deficytowość*”), wzorowanie się na języku czatów internetowych i gier komputerowych.

3.4. Wybór i sprecyzowanie przedmiotu badania ekonomicznego

- 3.4.1. Umieszczenie badanej kategorii ekonomicznej na odpowiednim poziomie uogólnienia:
 - **makroekonomicznym** (inflacja, rynek pracy, bezrobocie, wzrost gospodarczy, polityka fiskalna, równowaga rynkowa, inwestycje, rynki finansowe, ceny, handel zagraniczny, gospodarka światowa, deficyt budżetowy),
 - **sektorowym** (przemysł, usługi, rolnictwo, handel, transport, turystyka) lub **mikroekonomicznym** (teoria wyboru konsumenta, zachowanie i organizacja przedsiębiorstwa, teoria podaży i kosztów produkcji, analiza czynników produkcji, struktura rynku, kapitał ludzki, kapitał rzeczowy, ryzyko działalności gospodarczej, ekonomia dobrobytu, polityka przemysłowa i ochrona konkurencji, nacjonalizacja i prywatyzacja).
- 3.4.2. Wybór charakteru badania:
 - jako **teoretyczne** (np. rola banku centralnego w Eurolandzie, motywacyjne systemy płac, stopa procentowa a wzrost gospodarczy) lub
 - jako **empiryczne** (np. analiza ewolucji konkurencyjności określonych gałęzi przemysłu, ocena wpływu inwestycji informatycznych na produktywność danego sektora, itp.).
- 3.4.3. Określenie sposobu przeprowadzenia **badania teoretycznego**:
 - jako próba sformułowania nowej **własnej teorii** (np. na temat związków między złożonością systemu prawnego a przestępczością gospodarczą) lub
 - **weryfikacja czy aktualizacja teorii** istniejącej (np. prawa popytu i podaży w przypadku dóbr luksusowych).
- 3.4.4. Określenie sposobu przeprowadzenia **badania empirycznego**:
 - w formie **oceny istniejącego systemu gospodarczego** (np. w zakresie skuteczności zarządzania jakością, efektów reformy finansowania ochrony zdrowia),
 - w formie **projektu**

(**koncepcji**) **nowego systemu** (np.: jak skuteczniej walczyć z bezrobociem, jak obniżyć koszty pracy, jak zwiększać produktywność sektora).

- 3.4.5. Identyfikacja **całych sfer gospodarki** zasługujących na ujęcie w temacie rozprawy (np. produkcja zdrowej żywności, technologie proekologiczne, przemysły wysokiej techniki, nowe usługi, itp.).

3.5. Określenie celu badania

- 3.5.1. Wskazanie **luki w teorii**, jaką próbuje się wypełnić. Wymaga dużej erudycji, zwłaszcza znajomości literatury światowej. Można próbować znaleźć taką lukę w polskiej literaturze ekonomicznej śledząc katalogi on-line bibliotek, bibliografie internetowe i czasopisma elektroniczne.
- 3.5.2. Chęć **stworzenie nowych instrumentów analizy** ekonomicznej lub nowych metod programowania rozwoju (opracowanie nowego zestawu wskaźników oceny ekonomicznej, stworzenie nowego modelu badawczego, trwałej bazy danych itp.).
- 3.5.3. Odpowiedź na sygnalizowane **potrzeby określonych podmiotów** borykających się z danym problemem ekonomicznym (np. innowacyjne systemy płacowe, systemy „zielonej logistyki”, lepsze systemy bezpieczeństwa). W tym przypadku konieczne jest wskazanie kręgu użytkowników tej nowej wiedzy (teoretycy, politycy, władze państwowe i samorządowe, przedsiębiorcy).

3.6. Sformułowanie głównej hipotezy badawczej:

- 3.6.1. Główna hipoteza badawcza rozprawy ma podstawowe znaczenie dla jej realizacji. W badaniu ekonomicznym jest nią słownie sformułowane **przypuszczenie** wysuwane dla objaśnienia jakiegoś zjawiska lub trafności rozwiązania. Wymaga ono **sprawdzenia i potwierdzenia** za pomocą zestawu hipotez szczegółowych (rozkład badanego zagadnienia na elementy składowe). Hipoteza ta musi mieć oparcie w znanych prawidłowościach ogólnych ekonomii (lub pokrewnych) ale dotyczyć przebiegu zjawisk gospodarczych w sposób jeszcze nie opisany w znanych teoriach. Pozorny charakter ma hipoteza ograniczająca się do przypuszczenia, że dane zjawisko ma określone cechy ilościowe lub jakościowe. **Hipoteza ma mówić o prawdopodobnej prawidłowości, tendencji, współzależności, skuteczności, efektach, barierach, sprzecznościach itp.**
- 3.6.2. **Przykłady stwierdzeń hipotetycznych** (wymagających udowodnienia): liberalizacja dostępu do rynków w UE prowadzi do obniżki kosztów wymiany handlowej, obniżka poziomu podatków ułatwia osiągnięcie równowagi finansów publicznych, konkurencja na rynku kolejowym zapewnia wzrost jakości usług przewozowych, informatyzacja małych i średnich przedsiębiorstw stymuluje wzrost ich działalności, wprowadzenie Euro w Polsce w 2012 r. zapewni przyspieszenie wzrostu gospodarczego, rozwój inwestycji infrastrukturalnych w Polsce przyczynia się do przyciągnięcia inwestycji zagranicznych.
- 3.6.3. Sformułowanie głównej hipotezy badawczej powinno się podporządkować tytułowi rozprawy, zwłaszcza gdy używa się w nim takich słów jak: „wpływ”, „współzależność”, „uwarunkowania”, „tendencje”, „bariery”, „czynniki warunkujące”, itp.

3.7. Hipotezy główne sformułowane niepoprawnie

- 3.7.1. Powtarzające się z tytułem rozprawy. Tytuł powinien wskazywać na czym polega problem, a główna hipoteza badawcza jego przypuszczalne wyjaśnienie. Nie istnieją przeszkody językowe uniemożliwiające przyjęcie komplementarnych sformułowań odmiennych dla tytułu, odmiennych dla hipotezy głównej.
- 3.7.2. Hipotezy prezentujące prawidłowość lub zależność nie mającą związku z tematem rozprawy lub związek pozorny. Dzieje się tak, gdy temat pracy ma charakter przypadkowy, nie odnosi się do istotnego problemu lub gdy problem hipotezy głównej potraktuje się jedynie werbalnie.
- 3.7.3. Hipotezy odnoszące się jedynie do prostych cech badanego zjawiska (np.: sektor „X” cechuje duże rozproszenie podmiotowe, w sektorze „Y” obserwuje się niską skłonność do inwestowania).
- 3.7.4. Hipotezy zawierające banalne lub powszechnie znane prawidłowości odniesione do badanego przypadku, albo pewne postulaty (np.: w sektorze „Z” powinien nastąpić proces koncentracji kapitału).

3.8. Formułowanie zestawu hipotez szczegółowych:

- 3.8.1. Hipoteza główna ma na tyle ogólny charakter, że trudno jest ją zweryfikować za pomocą zróżnicowanego materiału faktograficznego i statystycznego. Konieczne jest podzielenie jej na elementarne części (odrębne aspekty), którymi są podrzędne hipotezy szczegółowe.
- 3.8.2. Hipotezy szczegółowe mogą mieć charakter dopełniających się ze sobą stwierdzeń rozwijających wszystkie ważne wątki hipotezy głównej. Może też mieć miejsce sytuacja, że hipotezy szczegółowe są alternatywnymi (wykluczającymi się) uwarunkowaniami objaśniającymi hipotezę główną. W drugim przypadku istnieje ryzyko niepowodzenia w weryfikacji hipotezy głównej.
- 3.8.3. Konieczne jest stosowanie odpowiedniej procedury sprawdzania hipotez:
 - a) wydedukowanie z hipotezy następstwa logicznego, które nadaje się do bezpośredniego skonfrontowania z faktami pochodzącymi z obserwacji,
 - b) skonfrontowanie następstwa logicznego hipotezy z faktami i ustalenie jego prawdziwości albo fałszywości.
- 3.8.4. Najtrudniejsza decyzja weryfikacji hipotez szczegółowych: decyzja co zrobić z hipotezami zweryfikowanymi z wynikiem negatywnym (zaprzeczonymi): porzucić, zmodyfikować, poszukiwać innych sposobów weryfikacji?
- 3.8.5. Przykład logicznego układu hipotez: **I. hipoteza główna: Integracja Polski z UE zwiększa konkurencyjność polskiego rolnictwa. II. Hipotezy szczegółowe:**
 - a) następuje liberalizacja dostępu Polski do unijnych rynków produktów rolnych,
 - b) ulega przyspieszeniu modernizacja środków produkcji w polskim rolnictwie,
 - c) zmienia się struktura sektora rolnego w Polsce, d) umacnia się marka polskich produktów rolnych na rynku europejskim, itd.

3.9. Definiowanie nowych i starych pojęć ekonomicznych objętych badaniem

- 3.9.1. Wszystkie specyficzne i specjalistyczne pojęcia w rozprawie wymagają precyzyjnego zdefiniowania, zgodnie z przyjętymi w nauce powszechnymi zasadami definiowania pojęć.

- 3.9.2. Słownie opisane pewne pojęcia nie zawsze są tak samo rozumiane przez odbiorców, jak przez ich twórców. Nieprecyzyjność lub wieloznaczność sformułowanych słowami pojęć prowadzi do nieporozumień naukowych i zdarza się, że odbiorca przeprowadza dość złożoną analizę semantyczną wcześniej sformułowanych pojęć. Problem narasta w warunkach umiędzynarodowienia badań naukowych i konieczności tłumaczenia specyficznych pojęć na języki obce krajów, w których takie pojęcia nieraz nie zostały jeszcze stworzone.
- 3.9.3. Jak zauważył F.Bacon, słowa i pojęcia są nie tylko produktem rozumowania ludzkiego, ale mogą także mieć siłę inspirującą do dalszego myślenia. Kiedy brak jest słów opisujących dane zjawisko, brak jest także możliwości podjęcia nad nim jakichkolwiek badań. Pojęcie „internalizacja kosztów ekologicznych” jest tego dobrym przykładem.
- 3.9.4. Istnieje szereg reguł logicznych i semantycznych, które należy uwzględniać przy definiowaniu przedmiotu badania. Wszystkie nowe pojęcia powinny być nazwane zwięźle, komunikatywnie, jednoznacznie i wyczerpująco. Nowa nazwa nie może być nadawana rzeczy lub zjawisku powszechnie znanemu, a jeśli już powstaje - powinna łatwo nasuwać skojarzenia z nazwanym przedmiotem. Wprowadzanie nowych terminów i pojęć jest uzasadnione tylko wówczas, gdy zostały zidentyfikowane nie nazwane przedmioty badania. Zastępowanie potocznych nazw bardziej "naukowymi" jest szkodliwą dla nauki tendencją, która prowadzi jedynie do hermetyzacji języka naukowego, nie dając nowych impulsów poznawczych.
- 3.9.5. Definicja jest zdaniem wyjaśniającym, złożonym z dwóch członów: • definiowanego (łac. *definiendum*) i • definiującego (łac. *definiens*) połączonych tzw. spójnikiem definicyjnym (np. "jest"). Przykład definicji pojęcia ekonomicznego: "dobra publiczne to takie dobra, które są natomiast konsumowane wspólnie i nie ma możliwości wyłączenia kogokolwiek z ich konsumpcji".
- 3.9.6. W logice wyróżnia się dwa rodzaje definicji: • **realne** i • **nominalne**. Definicja realna jest określeniem cech identyfikujących i różniących dany przedmiot od innych, przypisaniem cech tylko jemu właściwych. Definicja nominalna jest wyjaśnieniem znaczenia wyrazu przez podanie wyrazów z nim równoznacznych.
- 3.9.7. Wyróżnia się także definicje: a) **operacyjne**, objaśniające sens danego terminu przez podanie operacji wiodących do jego utworzenia - np. analiza transformacji prowadzi do wyróżnienia "sektorów rozwojowych", b) **perswazyjne**, będące wyrażeniem zawierającym intencję wywołania określonej postawy emocjonalnej - np. "negatywne efekty globalizacji", c) **regulujące (zakresowe)**, zmniejszające nieostrość stosowanych potocznie pojęć - np. "małe przedsiębiorstwo to podmiot gospodarczy zatrudniający do 50 osób", d) **projektujące**, wprowadzające do języka nowe znaczenia wyrazów na zasadzie konwencji terminologicznej - np. "aktualizacja" to nie uaktualnienie danych lecz ustalenie przyszłego dochodu lub wydatku według obecnej wartości, e) **sprawozdawcze**, zdające sprawę z przyjętego w danym języku sposobu rozumienia znaczeń wyrazów - np. "hub" w języku angielskim znaczy metropolitarny węzeł transportowy, "platforma logistyczna" w języku francuskim to centrum logistyczne.

3.10. Klasyfikacje i kategoryzacje badanych zjawisk, procesów, czynników, efektów

- 3.10.1. Z definiowaniem pojęć ekonomicznych ściśle związany jest ich klasyfikacja i kwalifikacja. Zarówno rzeczy, jak i zjawiska gospodarcze oraz występujące między nimi powiązania są niezwykle zróżnicowane, co wymaga ustalenia logicznej

gradacji, selekcji, skali porównawczej i hierarchii. Pozwala to uporządkować obszar badań, zmniejszyć czasochłonność operacji analitycznych, zaobserwować prawidłowości niemożliwe do stwierdzenia w chaotycznym zbiorze informacji gospodarczych.

- 3.10.2. **Klasyfikacja** jest systematycznym podziałem zjawisk ekonomicznych na klasy, działy, poddziały itp. według ustalonych zasad i kryteriów. W jej wyniku cały zbiór zostaje podzielony na podzbiory mające jednorodny charakter. W wyniku klasyfikacji przedmioty analizy zostają umieszczone w grupach charakteryzujących się tym samym rodzajem cech: np. podatki zostają podzielone na bezpośrednie i pośrednie, systemy płacowe na czasowe i zadaniowe itd.
- 3.10.3. **kwalifikacja** jest operacją ustalającą wymogi, jakie musi spełniać dany obiekt, osoba lub czynność by mogła zostać zaliczona do pewnej kategorii. Ze względu na wyższe lub niższe wymogi kwalifikacyjne dane przedmioty analizy mogą być zaliczone do wyższej lub niższej hierarchicznie kategorii. W wyniku kwalifikacji przedmioty analizy zostają ocenione w określonej skali: np. wyniki działalności - jako bardzo dobre, średnie i złe, tempo wzrostu wysokie, umiarkowane i ujemne.
- 3.10.4. Operacja klasyfikowania przedmiotów badania ekonomicznego wymaga uwzględnienia kilku podstawowych wymogów logicznych: **a) adekwatności, b) rozłączności i c) jednolitości kryteriów**. Jeśli cały zbiór dzielimy na części, to adekwatne przydzielanie poszczególnych przedmiotów do podzbiorów sprawia, że suma podzbiorów równa jest całości. Nieadekwatne jest np. dzielenie wszystkich istniejących przedsiębiorstw na państwowe, prywatne, działające na rynku krajowym, działające na rynku międzynarodowym, mieszane - gdyż suma podzbiorów w tym wypadku będzie większa od dzielonej całości. Klasyfikacja jest rozłączna wtedy, kiedy każdy element należący do zakresu klasy nadrzędnej został przydzielony tylko do jednego zakresu klasy pochodnej; klasy pochodne nie mają elementów wspólnych, a ich zakresy nie krzyżują się. Nie spełnia wymogu rozłączności klasyfikacja gdy przedsiębiorstwa podzieli się na małe, średnie, duże i korporacje transnarodowe gdyż dwie ostatnie grupy mogą być traktowane raz jako synonimy, raz jako inne kategorie. Jednolitość kryteriów klasyfikacji jest ważna przy klasyfikacji jednoszczeblowej: wówczas każda grupa musi być wyodrębniona według tej samej zasady, do danej grupy zalicza się przedmioty nie dające się zaliczyć do innych grup. Czasem występuje sytuacja, w której pewne przedmioty badania ekonomicznego należą do podzbioru A, inne do podzbioru B, a jeszcze inne zarówno do podzbioru A i B. Należy raczej unikać takiej techniki klasyfikacji, zwłaszcza gdy charakter zbiorów pozwala przyjąć inne ostrzejsze kryteria podziału.

3.11. Układ czasokresu analizy (przedział czasowy, podokresy, daty zwrotne)

- 3.11.1. Każdy ekonomiczny problem badawczy wymaga odpowiedniego **umiejscowienia w czasie**. Nie może to być okres zbyt krótki (np. jeden rok), ale nie powinien być nadmiernie długi. Jedynie badania długookresowych cykli koniunkturalnych (50-letnich) wymagają perspektywy kilkuset lat. Najczęściej za wiarygodny szereg czasowy danych do badania problemu makroekonomicznego przyjmuje się 20-30 lat, w przypadku badań mikroekonomicznych mogą to być okresy 10-letnie.
- 3.11.2. Charakter badanych trendów rozwoju przesądza o tym jakie należy wyróżnić **podokresy**. Są nimi albo następujące po sobie na przemian okresy wzrostów i spadków, albo okresy charakteryzujące się odmiennymi warunkami ustrojowymi i prawnymi.

- 3.11.3. **Daty zwrotne** w badaniu ekonomicznym pojawiają się wyjątkowo. Są to ważne daty historyczne, które w życiu gospodarczym i społecznym wielu krajów odmieniły bieg wydarzeń (wybuchy i zakończenie wojen, wielkie kryzysy gospodarcze, upadki starych reżimów)

3.12. Diagnoza stanu badanego zjawiska (analiza SWOT i inne):

- 3.12.1. Poszukiwanie wiarygodnej diagnozy jest wynikiem przyjęcia określonej postawy badawczej, w której przedmiotem analizy jest zjawisko lub **proces postrzegany w kategoriach negatywnych**: będący w stadium regresu, powodujący negatywne zmiany w otoczeniu, niszczący większy system lub układ.
- 3.12.2. Diagnoza w rozumieniu przyjętym w encyklopediach i leksykonach naukowych to rozpoznanie obecnego stanu i zmian zachodzących w badanym organizmie, strukturze organizacyjnej, urządzeniu (maszynie, silniku), ze wskazaniem procesów o charakterze degenerującym badany układ. Przeprowadza się diagnozy medyczne (na początku leczenia), techniczne (przy wydawaniu atestów eksploatacyjnych), społeczne (ustalenie przyczyn konfliktów), zgodność z obowiązującym prawem.
- 3.12.3. W dziedzinie ekonomii przeprowadza się diagnozę przy opracowywaniu strategii rozwojowych firm, regionów, sektorów gospodarki czy całej gospodarki kraju. Na jej treść składa się ocena stanu posiadanych zasobów (czynników produkcji), nowoczesności stosowanych technologii i metod wytwarzania, struktury gospodarczej, osiągniętych wyników (rentowności zyskowności), konkurencyjności na rynku, zdolności rozwojowej, dostępu do źródeł finansowania przedsięwzięć inwestycyjnych, oddziaływania na środowisko naturalne
- 3.12.4. Standardową formą oceny stanu danej struktury gospodarczej jest analiza SWOT zestawiająca w czterech blokach: a) atuty, b) słabości, c) szanse, d) zagrożenia. W rozwiniętej postaci każdy element tych czterech bloków może mieć przypisaną pewną wartość w punktach (ujemnych i dodatnich), co w sumie może przesądzać czy warto daną strukturę modernizować, restrukturyzować, prywatyzować, itd.

3.13. Analiza wskaźnikowa poszczególnych aspektów badanego zagadnienia

- 3.13.1. W poszczególnych obszarach badawczych ekonomii i poszczególnych sektorach gospodarki stosuje się setki specyficznych wskaźników analitycznych, mających charakter strukturalny (w %), dynamiczny (tempo wzrostu), relacyjny (wskaźniki proporcji), sezonowy, rozproszenia, koncentracji, korelacji itd.
- 3.13.2. Wskaźniki analityczne muszą być oparte na rzeczywistym (nie przykładowym) materiale statystycznym, chyba że chodzi o testowanie nowych modeli badawczych.

3.14. Weryfikacja hipotez szczegółowych (zasady rozumowania, materiał faktograficzny)

- 3.14.1. Nie istnieje żaden schemat weryfikacji hipotez szczegółowych. Stawia się pewne pytania lub twierdzenia, które próbuje się potwierdzić lub obalić na podstawie dużej liczby analizowanych statystycznie przypadków.
- 3.14.2. **Weryfikacja skuteczna**: oparta na falsyfikacji, czyli konfrontacji hipotezy badawczej z wszystkimi zidentyfikowanymi okolicznościami mogącymi jej przeczyć
- 3.14.3. Zasady rozumowania przy wnioskowaniu na zakończenie weryfikacji hipotez są poddane ogólnym regułom logiki formalnej. Logika formalna pozwala budować

logicznie poszczególne zdania, nie wystarcza jednak do przedstawienia złożonej teorii ekonomicznej.

3.15. Formułowanie nowej teorii, wnioski z badania

- 3.15.1. Nowa teoria jest stwierdzeniem istnienia pewnej dotychczas nie zauważonej reguły, tendencji, współzależności, serii skutków danego zdarzenia. Jej ogłoszenie oznacza istotny zwrot w nauce, przewartościowanie dotychczasowych przekonań i strategii działania
- 3.15.2. Nowa teoria może być sformułowana „od zera” w przypadku potwierdzenia w procesie falsyfikacji trafności postawionej oryginalnej hipotezy. Nowa teoria może być też rozwinięciem lub modyfikacją teorii już istniejącej przez jej doprecyzowanie, pokazanie większej liczby wariantów zjawiska w różnych uwarunkowaniach
- 3.15.3. Moment formułowania nowej teorii po latach żmudnych badań jest podniosły, emocjonujący i fascynujący. Nieliczne są zapisy lub opisy przebiegu tego momentu i trudno oczekiwać by ich scenariusz mógł być powtarzalny.
- 3.15.4. Opis nowej teorii zamieszcza się w zakończeniu rozprawy odsyłając do poszczególnych kroków analitycznych i weryfikacji hipotez szczegółowych.
- 3.15.5. Teoria musi być wyrażona zwięźle: może to być tekst, wykres, tablica, schemat, formuła matematyczna.

IV. INSTRUMENTY I PROCEDURA BADAŃ W NAUKACH EKONOMICZNYCH

4.1. Dobór instrumentów i technik badawczych do specyfiki tematu

- 4.1.1. Jakie funkcje powinien spełniać dobry instrument badawczy: • zwiększać zdolność percepcyjną badacza, • pozwalać objąć analizą dużą masę zdarzeń, • stwarzać możliwość zaobserwowania współzależności, tendencji, barier, • analizować aspekty ilościowe (wskaźniki) i jakościowe (rankingi), • dokonywać porównań międzynarodowych (benchmarki), • formułować pewne uogólnienia (teorie);
- 4.1.2. Jak temat wpływa na zestaw przydatnych instrumentów badawczych: • przesądza o specyfice opisu badanego zjawiska czy procesu (może on mieć charakter technologiczny, finansowy, prawny, geograficzny, historyczny, psychologiczny, itd.), • stwarza potrzebę specjalnej obserwacji (ankiety, wywiady), • przesądza o użyteczności: a) bardziej instrumentów analizy *ex post* (np. skutki prywatyzacji) lub b) bardziej instrumentów projektowania ekonomicznego (np. program restrukturyzacji sektora), • nie wpływa na standardowe analizy tendencji rozwojowej, struktury, asymetrii i koncentracji rozkładów (uniwersalna użyteczność we wszystkich dyscyplinach ekonomii), • nie wpływa na istotę rozumowania indukcyjnego i dedukcyjnego (uniwersalne zasady logiczne w całej nauce).

4.2. Środki opisu zjawisk gospodarczych (cechy, różnorodności i podobieństwa, struktura, dynamika)

- 4.2.1. Opis cech zjawisk, procesów, podmiotów oraz instytucji gospodarczych, społecznych i politycznych: • opis słowny (ujęcie geograficzno-historyczne, umocowanie prawne, istota działalności, powiązania z otoczeniem i odgrywana w nim rola, , itp.), • opis statystyczny (wybrane dane liczbowe pokazujące wiodące parametry przedmiotu badania: informacja o liczbie badanych przypadków, zatrudnieniu, skali i asortymencie działalności), • opis graficzny (schematy organizacyjne, mapki i ryciny, fotografie w rozsądnej liczbie i tylko takie, które są czymś wyjątkowym lub w szczególny sposób przydatne w badaniu);
- 4.2.2. Opis różnorodności i podobieństw: • dobór reprezentatywnej próby losowej odzwierciedlającej całe bogactwo zróżnicowania środowiska (np. konsumentów z różnych grup społecznych), • uwypuklenie kontrastów i skrajności (nowoczesność i zacofanie, bogactwo i ubóstwo, spektakularne sukcesy i porażki), • podobieństwa ogólne (np. w zakresie strategii rynkowej) i podobieństwa elementów szczegółowych (np. w zakresie sposobów wynagradzania za pracę, korzystania z własnych lub dzierżawionych środków trwałych, itp.);
- 4.2.3. Opis struktury: • jest jednym z najważniejszych rodzajów opisu w ekonomii, zwłaszcza przy badaniu złożonych organizacji, procesów i mas towarowych,

- polega na odtworzeniu naturalnej struktury zjawiska (np. danego sektora przemysłu) lub na stworzeniu struktury abstrakcyjnej według własnych kryteriów podziału całości na elementy składowe (np. podział przedsiębiorstw na innowacyjne, zachowawcze, transformujące się, będące w regresie (zamierające), ● stanowi podstawę do dokonania pewnych ocen i sformułowania prawidłowości (wyróżnia się elementy wiodące, rozwojowe, determinujące funkcjonowanie całej struktury – np. w bankowości internetowej opisuje się systemy zabezpieczeń cyfrowych, usługi innowacyjne, itp.);
- 4.2.4. Opis dynamiki: ● jest drugim po opisie struktury ważnym rodzajem opisu ekonomicznego, ● polega najczęściej na statystycznym pokazaniu kierunku i siły zmian (czasami musimy się ograniczyć do przypuszczenia że coś się rozwija lub nie (np. czy w bankowości elektronicznej koszty operacji maleją czy nie), ● stanowi podstawę do formułowania wielu ciekawych hipotez badawczych, perspektyw rozwoju, skutków dla społeczeństwa i państwa (np. co znaczy, jeśli dług publiczny rośnie i przekracza 60% PKB), ● możliwe różne rodzaje wskaźników dynamiki (% przyrostu do roku poprzedniego, % przyrostu do roku bazowego początkowego lub końcowego), ● konieczność obliczania wskaźników dynamiki na bazie wielkości naturalnych lub wartościowych w cenach stałych;
- 4.2.5. Opis innych właściwości zjawisk ekonomicznych: ● rozproszenie i koncentracja, ● symetria i asymetria rozkładów szeregów danych, ● sezonowość.

4.3. Techniki pomiaru i rejestracji zdarzeń gospodarczych

- 4.3.1. Badania empiryczne: ● wykonalne głównie w skali mikroekonomicznej (przedsiębiorstwa, indywidualni konsumenci), ● możliwe jedynie na próbie losowej (przynajmniej 3% populacji), ● wymagają bardzo precyzyjnego przygotowania (jasny cel, zrozumiałe i wyczerpujący zestaw pytań w ankiecie, skuteczna i taktowna forma wywiadu z umówionymi osobami), ● czasochłonne w przypadku podjęcia własnej obserwacji bezpośredniej, ● narażone na ryzyko zafałszowania przy zbieraniu danych z przedsiębiorstw z pomocą np. pracowników z księgowości (zaufanych osób) ● trudne do uzupełnienia szacunkami (nie można mieszać danych z bezpośredniej obserwacji i przypuszczeń);
- 4.3.2. Próba losowa: Część populacji wybrana metodą losowania. Zakłada się, że jest reprezentatywna ze względu na ślepy wybór. Mnogość parametrów populacji wymaga świadomego kształtowania parametrów próby np.: płeć, wiek, rola, miejsce zamieszkania, zawód, wykształcenie, uczestnictwo.
- 4.3.3. Ustalenia szacunkowe: ● konieczne ustalenie tzw. wiodących czynników odniesienia (wielkości determinujące: np. oficjalne dane statystyczne dla lat 2000-2001 i 2003 pozwalające oszacować nie obserwowane zjawisko w roku 2002), ● wieloprzekrojowe bilansowanie kontrolne danych szacunkowych pod kątem znalezienia właściwej liczby leżącej „na skrzyżowaniu różnych szeregów czasowych.

4.4. Ocena jakościowa zjawisk ekonomicznych

- 4.4.1. Zestawianie opinii różnych analityków i obserwatorów: ● wykorzystanie publikowanych raportów i ekspertyz (biorąc pod uwagę czy ich autorzy mieli na celu świadomie coś propagować lub krytykować), ● oparcie się na listach ratingowych znanych na świecie profesjonalnych firm, ● systematyczna analiza informacji medialnych i internetowych (z dużą ostrożnością);

- 4.4.2. Metoda ekspertów i metoda delficka: Opinie ekspertów – istota oceny ekspertów polega na logicznej analizie problemu, zebraniu skwantyfikowanych opinii ekspertów w postaci ocen, a w końcu na ich formalnym opracowaniu. Metoda delficka jest podobna do metody ekspertów. Podstawowa różnica polega na tym, iż bezpośrednio dyskusje ekspertów zastąpiono serią odpowiednio przygotowanych pytań. Typowy proces zastosowania metody składa się z dwóch faz: 1) w pierwszej każdy ekspert ma za zadanie dokonać analizy zjawiska i ocenić skutki tego zjawiska; 2) w drugiej prosi się o ponowne wydanie opinii po uprzednim dostarczeniu każdemu ekspertowi opinii innych ekspertów.
- 4.4.3. Metoda drzewa relewancji przeznaczona jest do specyfikacji, ustalenia hierarchii i wzajemnej zależności pomiędzy tendencjami a zjawiskami w otoczeniu. Idea metody oparta jest na klasyfikacji, dekompozycji i łączeniu elementów otoczenia oraz przedstawianiu ich wzajemnych relacji w postaci wykresu zwanego drzewem relewancji.
- 4.4.4. Analiza morfologiczna polega na poszukiwaniu możliwych przekształceń otoczenia na podstawie hipotetycznych zmian jego formy, budowy, dotyczących całości systemu lub jego części składowych.
- 4.4.5. Analiza luki strategicznej jest metodą diagnostyczną, która służy ocenie umiejętności adaptacyjnych przedsiębiorstwa do trendów pojawiających się w otoczeniu. Analiza luki strategicznej ocenia dostosowanie istniejącej strategii i sposobów działania organizacji do wymogów otoczenia w przyszłości, a także dąży do określenia poziomów i sposobów zniwelowania różnic między celami organizacji a oczekiwaniami.
- 4.4.6. Punktowa ocena atrakcyjności sektora: Podstawą tej metody jest określenie zasadniczych kryteriów oceny atrakcyjności sektora, rozumianej jako zespół właściwości powodujących, że dana dziedzina gospodarowania jest interesująca. Te charakterystyczne dla konkretnego sektora właściwości są równocześnie jego kryteriami oceny.
- 4.4.7. Sformułowanie własnej opinii jakościowej na podstawie osobistych doświadczeń (np. w wyniku częstych podróży daną linią lotniczą czy promową, korzystania z usług danego biura podróży, usług danego banku itp.).
- 4.4.8. Przeprowadzenie testów wartościujących dane zjawisko gospodarcze (sprawdzenie powtarzania się występowania pożądaných właściwości w dużym zestawie firm, produktów, rozwiązań organizacyjnych i technologicznych).

4.5. Analiza związków przyczynowo-skutkowych

- 4.5.1. Punktem wyjścia takich ustaleń jest postawienie określonych hipotez: ● ustalenie jakiegoś ważnego czynnika sprawczego (np. wzrost cen ropy naftowej), ● sporządzenie listy prawdopodobnych sfer oddziaływania (np. ceny usług transportowych, rentowność energochłonnych gałęzi produkcji, itd.), ● sformułowanie typu zależności „akcja-reakcja” (wzrost jednego zjawiska powoduje wzrost drugiego zjawiska, lub spadek jednego zjawiska powoduje wzrost innego zjawiska)
- 4.5.2. Opracowanie pełnej matrycy powiązań przyczynowo-skutkowych między całym zestawem czynników sprawczych i całym zestawem różnych skutków (bez uciekania się do triku „czarnej skrzynki”)
- 4.5.3. Zastosowanie statystycznych, ekonometrycznych lub matematycznych instrumentów pozwalających określić siłę związku przyczynowo-skutkowego: ● najprostszym instrumentem jest obliczenie rzeczywistego wskaźnika korelacji (nie może być to

zależność przypadkowa (symptomatyczna), zwykła równoległość szeregów liczb obrazujących zjawiska nie mające ze sobą logicznego związku), • duże bogactwo wymiernych instrumentów przyczynowo-skutkowych mieści się w rupie wskaźników elastyczności pokazujących zmienność reakcji jednego zjawiska ekonomicznego gdy zmienia się inne zjawisko ekonomiczne (np. elastyczność energochłonności gospodarki przy wzroście PKB, elastyczność popytu i podaży przy ruchach cen dóbr komplementarnych i substytucyjnych).

- 4.5.4. Modele przyczynowe – np. diagram K. Ishikawy nazywany „szkieletem ryby”, używany jest do ilustrowania związków przyczynowo-skutkowych. Polega to na rozpoznaniu przyczyn, które są przedstawiane na diagramie w postaci rozgałęzień.

4.6. Tworzenie specyficznych wskaźników analitycznych

- 4.6.1. Zróznicowanie wskaźników przydatnych w danej dyscyplinie ekonomicznej: • powszechnie przyjęte na świecie (wskaźniki stosowane w rachunkowości, analizie ekonomicznej, ocenie efektywności inwestycji: rentowność, zyskowość, NPV, IRR itd.), • specyficzne dla danych problemów i hipotez (np. w badaniu transformacji gospodarczej, prywatyzacji, konkurencyjności danych gałęzi przemysłu itd.),
- 4.6.2. Konstrukcja wskaźników analizy ekonomicznej: • najczęściej są to proste lub złożone ułamki (A:B), • przyrównywanie do siebie wielkości średnich lub krańcowych, • wskaźniki niemianowane i mianowane (obok obliczonej liczby podaje się jakie jednostki miar zostały ze sobą skojarzone, np.: liczba godzin pracy na 1 tonę wyrobu)
- 4.6.3. Wskaźniki makroekonomiczne (dość uniwersalne): • podstawowe bezwzględne podawane przez GUS (wielkość PKB, zatrudnienia, bezrobocia, podaży pieniądza (M_1 , M_3), stopy procentowe, przeciętne wynagrodzenia, wynik budżetu państwa, zapasy towarów, itd.), • wskaźniki analityczne względne (materiało- i energochłonność PKB, relacja eksportu do PKB, relacja poziomu spożycia do PKB, terms of trade handlu zagranicznego, relacja długu publicznego do PKB (w %), itd.)
- 4.6.4. Wskaźniki mikroekonomiczne: • charakteryzujące całe przedsiębiorstwo (rentowność, dynamika produkcji, wydajność pracy, zadłużenie itd.), • charakteryzujące dany produkt (dynamika sprzedaży, wskaźnik reklamacji, rentowność obrotu, itd.),
- 4.6.5. Wskaźniki sektorowe specyficzne w analizach ekonomicznych zagadnień przemysłu, rolnictwa, transportu, handlu, itd. (np. konkurencyjność, innowacyjność, kapitałochłonność, itp.).

4.7. Tworzenie modeli i przeprowadzanie symulacji

- 4.7.1. Cechy modeli ekonomicznych: • izomorfizm (odwzorowanie jednego elementu zbioru przez drugi), • uproszczenie, tj. pominięcie w modelu cech mniej istotnych, • konstrukcja zbioru zwykle w innych (mniejszych) proporcjach niż modelowany przedmiot, • reprezentowanie istniejących przedmiotów i zjawisk albo ich unaocznianie.
- 4.7.2. Rodzaje modeli ekonomicznych: • odwórcze (kopiujące), • projektowe (pokazujące możliwe przyszłe rozwiązania), • wzorcowe lub nominalne (idealizujące rzeczywistość), • optymalizacyjne, • ekonometryczne, • przyczynowo-opisowe, • symptomatyczne (układ zjawisk podobnie zachowujących

się bez żadnej logicznej przyczyny i powiązania), • dynamiczne, • modele liniowe (proste, rekurencyjne, o równaniach współzależnych).

- 4.7.3. Zalety i przydatność modeli: • możliwość analitycznego ujęcia dużej liczby czynników i informacji je charakteryzujących, • szansa na wyłowienie prawidłowości w dużej masie zdarzeń gospodarczych, • eliminacja tendencyjności i subiektywizmu badacza.
- 4.7.4. Wady modeli ekonomicznych: hermetyczny język pojęć, duża liczba informacji kodowanych, konieczność posiadania specjalnego oprogramowania informatycznego.
- 4.7.5. Symulacje ekonomiczne: zaawansowany sposób wykorzystania modeli, polegający na sporządzeniu kilku charakterystycznych scenariuszy możliwego rozwoju: scenariusze pesymistyczne (minimalne), scenariusze optymistyczne (maksymalne), scenariusze umiarkowane (średnie), scenariusze ryzykowne, scenariusze ostrzegawcze, itp.

4.8. Opracowywanie prognoz gospodarczych

- 4.8.1. Istota prognozy ekonomicznej: ustalenie prawdopodobnego przyszłego stanu danej sfery gospodarczej w oparciu o rozpoznane kierunki zmian w wielkościach czynników determinujących. Najczęściej opracowuje się ją za pomocą modelu ekonometrycznego i techniki informatycznej.
- 4.8.2. Główne rodzaje prognoz ekonomicznych: • makroekonomiczne (przyszłe tempo wzrostu i wielkość PKB, zatrudnienie i bezrobocie, deficyt budżetowy i inne podstawowe wielkości stanowiące podstawę decyzji w polityce gospodarczej), • sektorowe (prognoza zbiorów zbóż, prognoza przewozów osób i ładunków itd.), • mikroekonomiczne i rynkowe (pozycja głównych firm na rynku, popyt na określone towary i usługi).
- 4.8.3. Technika prognozowania: a) zebranie informacji o dotychczasowej ewolucji danego zjawiska gospodarczego (przynajmniej za okres 10 lat (dane bazowe), b) ustalenie zestawu wiodących czynników egzogenicznych dających się skwantyfikować, c) oszacowanie istnienia i siły związków między wielkością prognozowaną a czynnikami determinującymi, d) oszacowanie wskaźników elastyczności między wielkościami prognozowanymi i czynnikami egzogenicznymi, e) opracowanie modelu (układu funkcji matematycznych) ujmującego związku między wielkością prognozowaną a wielkościami ją determinującymi, f) przygotowanie odpowiedniego narzędzia informatycznego (komputer, nośniki informacji, program obliczeniowy – arkusz kalkulacyjny czy specjalistyczne oprogramowanie), g) przeprowadzenie obliczeń, kontrola błędów, opracowanie raportu prezentującego wyniki (tekst + tablice + wykresy).

4.9. Stosowanie technik informatycznych w badaniu ekonomicznym

- 4.9.1. Informatyczna archiwizacja informacji źródłowych (elektroniczna wersja tekstów publikacji, raportów, statystyk, grafiki).
- 4.9.2. Analiza danych statystycznych za pomocą arkusza kalkulacyjnego, baz danych i specjalnego oprogramowania.
- 4.9.3. Internetowe poszukiwanie brakujących informacji i opinii.
- 4.9.4. Opracowanie tekstu rozprawy za pomocą najnowszych wersji edytora tekstu (Word lub Word Perfect).

4.10. Wykorzystanie prawnych baz danych

- 4.10.1. System informacji prawnej Unii Europejskiej – nieodpłatny internetowy serwis „EUR-Lex” obejmujący około 60 000 rozporządzeń, dyrektyw, decyzji, wytycznych, opinii, rezolucji i umów,
- 4.10.2. Polski „System Informacji Prawnej LEX” obejmujący wszystkie polskie akty prawne od 1918 r. wraz z wersjami uchylonych aktów prawnych (możliwość analizy ewolucji prawa gospodarczego i porównań różnych rozwiązań prawnych)
- 4.10.3. Przydatność w badaniu ekonomicznym: w uzasadnianiu wywodów poprzez odwołanie się do obowiązujących przepisów prawnych oraz w porównaniach wpływu rozwiązań prawnych obowiązujących w różnych okresach na stan i wyniki gospodarki.

4.11. Eksperymenty ekonomiczne

- 4.11.1. Istota eksperymentu ekonomicznego: celowe sztuczne wywołanie określonego zjawiska lub jego zmiany w celu zbadania jego przebiegu, cech i wyników w celu sprawdzenia wcześniej postawionej hipotezy (np. pilotażowe obserwacje projektu danej reformy gospodarczej w wybranym regionie, przedsiębiorstwie, grupie pracowników),
- 4.11.2. Sposób przeprowadzania eksperymentu ekonomicznego: ● eksperyment realny (w rzeczywistych warunkach gospodarczych), z reguły ograniczony do wybranej jednostki terytorialnej lub organizacyjnej z uwagi na związane z tym ryzyko społeczno-ekonomiczne, ● eksperyment wirtualny przeprowadzony za pomocą techniki informatycznej pozwalającej stworzyć fikcyjny model rzeczywistości gospodarczej i poddawać ją przekształceniom.

4.12. Planowanie rodzajów i struktury ekonomicznych danych faktograficznych

- 4.12.1. Jakie wymogi muszą spełniać ekonomiczne dane faktograficzne: ● ścisłego związku z tematem rozprawy, ● wiarygodności, ● użyteczności analitycznej, ● reprezentatywności, ● aktualności i ciągłości chronologicznej.
- 4.12.2. Z jakich źródeł należy wykorzystywać dane: 1) źródła bibliograficzne (podręczniki, monografie, artykuły i referaty naukowe), 2) statystyki gospodarcze i społeczne, 3) informacje instytucji publicznych i przedsiębiorstw, 4) informacje uzyskiwane drogą ankietowania i wywiadów, kwestionariusze i testy, 5) wyniki bezpośrednich obserwacji lub mierzenia natężenia zjawiska, 6) informacje internetowe (ze znanych i cenionych naukowo stron); **nie należy korzystać z artykułów prasowych** (z niektórymi wyjątkami – np. lista 2000 największych polskich przedsiębiorstw „Rzeczpospolitej” – baza płatna).
- 4.12.3. Proporcje wykorzystania danych: ● maksimum publikacji monograficznych i podręcznikowych, głównie najlepszych ekonomicznych wydawnictw polskich (PWN, PWE, monografie uniwersyteckie) i światowych (zwł. Wyd. Edwarda Elgara), ● duża liczba artykułów w wiodących czasopismach ekonomicznych w Polsce i na świecie (zwłaszcza ujętych na tzw. „Liście Filadelfijskiej”), ● wyczerpujący zestaw źródeł statystycznych, zwłaszcza instytucji międzynarodowych (OECD, UE, ONZ i organizacji międzynarodowych), ● wyselekcjonowany zestaw referatów na ważnych konferencjach naukowych (bez konferencji szkoleniowych), ● rozsądny wybór wiarygodnych informacji ze źródeł internetowych, ● niezbędny zasób informacji

specyficznych zebranych bezpośrednio z praktyki gospodarczej (raporty, bilanse roczne, ankiety, wywiady).

- 4.12.4. Korzystanie z informacji Wikipedii: Wikipedia jest popularną encyklopedią internetową tworzoną na zasadzie „pospolitego ruszenia”, co oznacza, że treść haseł jest redagowana zarówno przez specjalistów, jak i hobbystów. Wadą tych informacji jest brak autorów zamieszczonych w Wikipedii haseł. Pożyteczne są podawane na końcu haseł linki do innych stron internetowych i referencje bibliograficzne. Z informacji zawartych w Wikipedii należy w rozprawach naukowych korzystać bardzo powściągliwie i z dużą ostrożnością. Wiele haseł zawiera informacje nieprawdziwe i niepełne.

4.13. Literatura tematu badawczego

- 4.13.1. Druki zwarte - podręczniki, monografie, encyklopedie ekonomiczne: ● podstawowe źródło pojęć i ugruntowanych teorii wykorzystywane w pierwszej części pracy prezentującej obszar badania i główne hipotezy, ● konieczna jest selekcja według okresu wydania i doktryny akceptowanej przez autorów, ● wybór tylko pozycji ściśle wiążących się z tematem rozprawy (w rozprawie nie podaje się literatury zalecanej),
- 4.13.2. Publikacje rozproszone – rozdziały w książkach, artykuły w czasopismach, komunikaty, referaty w materiałach konferencyjnych (na papierze i w wersji elektronicznej): ● materiał przydatny w formułowaniu szczegółowych hipotez badawczych (uniknąć kopiowania cudzych pomysłów), ● źródło unikalnych danych faktograficznych, ocen, prognoz, programów działania, rankingów firm itp. ● materiał ilustrujący stan dyskusji naukowej (polemiki) ekonomistów na dany temat
- 4.13.3. Opracowania niepublikowane: ● raporty z prac badawczych (np. z Programów Ramowych UE), ● raporty roczne firm (dobre firmy od 2000 r. umieszczają swe roczne raporty na stronach internetowych), ● inne rozprawy (dostępne za zgodą autora), ● wybrana część rozproszonych informacji internetowych (np. o fuzjach i przejęciach, wielkich przedsięwzięciach inwestycyjnych, sytuacji na danym segmencie rynku, itp.)
- 4.13.4. Akty prawne: ● teksty tzw. *acquis communautaire*, ● polskie ustawy, rozporządzenia i zarządzenia (dostępne na papierze lub w elektronicznej bazie LEX), ● teksty konwencji, umów międzynarodowych, rezolucji i opinii organizacji międzynarodowych;

4.14. Statystyki gospodarcze i społeczne

- 4.14.1. Publikacje oficjalne narodowych urzędów statystycznych: ● są wiarygodne ale nie zawsze porównywalne z innymi krajami, ● mają charakter przekrojowy całej gospodarki i życia społecznego ale mają dość płytką szczegółowość (np. dane GUS), ● obejmują z reguły dane za ostatnich kilka lat, należy więc dysponować dużym zestawem roczników;
- 4.14.2. Publikacje statystyczne instytucji międzynarodowych - ONZ, Unii Europejskiej, Banku Światowego, Międzynarodowego Funduszu Walutowego, OECD, Międzynarodowej Organizacji Pracy, FAO, Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju i innych organizacji międzynarodowych i międzyrządowych: ● mają formę albo roczników albo biuletynów miesięcznych lub kwartalnych, albo tematycznych raportów analitycznych z wartościowymi wnioskami, ● zawierają często specyficzne ujęcia analityczne (np. konkurencyjność, innowacyjność, szara strefa)

4.14.3. Statystyki innych instytucji: • parlamentarne, • samorządowe, • dużych instytutów badawczych i specjalistycznych firm analitycznych (np. Market Research – płatne duże raporty rynkowe);

4.15. Informacje uzyskiwane drogą ankietowania i wywiadów, kwestionariuszy i testów, bezpośredniej obserwacji

4.15.1. Stosuje się w badaniach: bardzo wyspecjalizowanych: • segmentów rynków i sektorów gospodarki, • grup społecznych, • grup konsumentów

4.15.2. Nie stosuje się w badaniach ekonomii międzynarodowej i makroekonomii: • wyjątkiem są rankingi konkurencyjności międzynarodowej państw oparte na opiniach środowiska biznesowego (World Competitiveness Center; Photius Country Ranks)

4.15.3. Sztuka opracowania kwestionariusza badawczego pozwalającego zebrać brakujące dane tak by: • były wiarygodne (eliminacja odpowiedzi niepoważnych), • respondenci chcieli udzielić odpowiedzi, • nie prowokować do odpowiedzi sugerowanych, • można było dokonać analizy ilościowej (tablice) i jakościowej;

4.16. Internetowe źródła informacji

4.16.1. Dane wyszukiwane za pomocą popularnych wyszukiwarek: MSN Search, Google, Google Scholar, Alta Vista, Yahoo, Excite, Infoseek Guide, Lycos, Magellan Internet Guide: • duża liczba informacji lecz najczęściej nie na temat i bezwartościowych, • czasochłonność przeszukiwania list haseł i adresów (wymaga umiejętnego zestawiania słów kluczowych)

4.16.2. Dane wyszukiwane na stronach instytucji mających duży prestiż i renomę – The World Bank Group, Harvard University, Eurostat;

4.16.3. Konieczność stworzenia w systemie Windows własnego foldera ulubionych stron internetowych, grupując je tematycznie (np. innowacyjność finansowanie, ekologia, itd.), sektorowo (przemysł, transport, banki, itd.) wg instytucji (np. Unia Europejska, polskie ministerstwa itd.).

4.17. Racjonalne rozumowanie ekonomiczne

4.17.1. Rozumowanie jako podstawa poznania: W myśleniu nieustannie przeplatają się dwie podstawowe operacje umysłowe – analiza i synteza

4.17.2. **Elementy poznania**: rozróżnianie **prawdy** (rzetelnego odwzorowania rzeczywistości) i **falszu** (błędnego lub zakłamanego obrazu rzeczywistości, **realności** (opisanie rzeczywistości dokładnie taką jaką jest) i **fikcji** (tworzenie obrazu urojonego, zmyślnego lub pozornego nie mającego związku z rzeczywistością); [w naukach ekonomicznych poszukiwanie prawdy jest selekcją zarówno podstawowych faktów (prawdziwe lub fałszywe statystyki), jak i rozróżnianiem trafnych i chybionych ocen oraz prawdziwych lub fałszywych teorii; twierdzenia ekonomiczne mogą być oparte na obserwacji realnej rzeczywistości, jak i dotyczyć fikcji gospodarczej]

4.17.3. **Kryteria prawdy**: dowody materialne i dowody formalne. Dowody materialne uzyskuje się np. w wyniku obserwacji, sprawdzenia, eksperymentu badawczego potwierdzającego adekwatność wyobrażenia intelektualnego z rzeczywistością [w badaniu ekonomicznym przykładem dowodu materialnego jest potwierdzenie danej hipotezy za pomocą dużej liczby informacji statystycznych – np. że fuzje podmiotów gospodarczych przyczyniają się do wzrostu rentowności sektora]. Dowody formalne

uzyskuje się poprzez zastosowanie reguł logiki formalnej, zwłaszcza zasady niesprzeczności, która polega na tym, że wśród wszystkich zdań teorii nie występuje ani jedna para zdań sprzecznych [w ekonomii przykładem jest weryfikacja twierdzenia, że wysokie koszty pracy są zjawiskiem szkodliwym w gospodarce za pomocą logicznego przeglądu wpływu tych kosztów na różne sfery gospodarki) .

- 4.17.4. **Rozumowanie jako sposób poznania prawdy (racjonalizm):** układ sądów myślowych sformułowanych według pewnej koncepcji, prowadzący do wyciągnięcia wniosków. Istnieją trzy fundamentalne rodzaje rozumowania: 1) analogia, 2) indukcja, 3) dedukcja. W wyjaśnianiu problemów ekonomicznych są one przydatne lecz nie wystarczające. Teorie ekonomiczne nie są bowiem złożone z logicznego układu kilku twierdzeń lecz są bardzo złożonymi systemami.
- 4.17.5. **Inne rodzaje poznania ekonomicznego** (pomocnicze, marginalne): intuicja, interpretacja doktryny (np. liberalnej), sugestia społeczna (sondaż opinii).

4.18. Rozumowanie za pomocą analogii

- 4.18.1. Rozumowanie *per analogiam* est najczęściej stosowane, spontaniczne ale najbardziej ułomne. Może ono mieć formę stwierdzenia analogii w występowaniu tych samych typów związków przyczynowo-skutkowych lub analogii w występowaniu danego typu proporcji. Najmniej do teorii wnosi ustalenie prostego podobieństwa cech lub atrybutów. **Przykładem prostego rozumowania ekonomicznego per analogiam jest stwierdzenie typu: "Obniżenie kosztów pracy w Danii pozwala utrzymać bezrobocie na niskim poziomie. W Polsce dla zmniejszenia bezrobocia należy obniżyć koszty pracy"**. Nie jest jednak pewna reguła, że zmniejszanie kosztów pracy w każdym kraju w taki sam sposób wpływa na rynek pracy - inaczej to może przejawiać się Chinach, a inaczej w Szwajcarii i jeszcze inaczej w Polsce.
- 4.18.2. Zawodność rozumowania ekonomicznego przez analogię wynika z faktu, iż większość zdarzeń gospodarczych i ich wymiar nie jest ściśle zdeterminowanych, można mówić jedynie o prawdopodobieństwie ich wystąpienia [przykładowo nie ma analogii w zakresie skutków zmian w kodeksie pracy w USA, Francji czy w Polsce]. Nawet w analogicznych warunkach analogiczne związki przyczynowo-skutkowe mogą mieć odmienny charakter i wymiar.

4.19. Metody rozumowań indukcyjnych

- 4.19.1. **Indukcja eliminacyjna** rozwinięta w postaci tzw. Kanonów Milla:
- 4.19.1.1. **Kanon jedynej zgodności:** jeśli zjawisko A występuje zawsze wspólnie ze zjawiskiem Z lub je poprzedza, to A jest prawdopodobnie przyczyną Z. **W badaniu ekonomicznym ilustracją takiego rozumowania jest uogólnienie dotyczące związków między równoczesnym występowaniem tendencji wzrostu liczby konkurujących podmiotów na rynku i tendencji do obniżki cen na tym rynku.** Pierwszą uznaje się za przyczynę drugiej. Sytuacja w polskim lotnictwie w latach 2004-2007 potwierdziła tę regułę.
- 4.19.1.2. **Kanon jedynej różnicy:** jeśli zjawisko A występuje zawsze wspólnie ze zjawiskiem Z lub je poprzedza, to przy braku zjawiska A nie występuje zjawiska Z. **Ekonomia: Jeśli brak jest tendencji do wzrostu liczby podmiotów na rynku nie może wystąpić obniżka cen.** Mogą jednak być inne przyczyny braku obniżki cen
- 4.19.1.3. **Kanon intensywności zmian towarzyszących:** jeśli następują zmiany nasilenia zjawiska A zawsze przy zmianach nasilenia zjawiska Z, to przy braku zmian

zjawiska A zjawisko Z nie ulega zmianie. **Zahamowanie tendencji wzrostu liczby podmiotów na rynku następuje zahamowanie tendencji obniżki cen.**

4.19.2. **Indukcja enumeracyjna** będąca rozumowaniem polegającym na znajdowaniu cech wspólnych klasy badanych zjawisk i formułowaniu twierdzeń ogólnych według schematu: "Każde zjawisko klasy A ma cechę Z"; To rozumowanie dzieli się na **enumeracyjną indukcję zupełną i indukcję niezupełną. W badaniu ekonomicznym metodą indukcji enumeracyjnej niezupełnej stwierdza się np., że każde przedsiębiorstwo uznaje się za innowacyjne jeśli przeznaczają więcej niż 10% zysków na wdrażanie nowych technologii.** Rozumowanie enumeracyjne pełne wymaga by do innowacyjnych przedsiębiorstw zaliczyć przedsiębiorstwa spełniające bez wyjątku dłuższą listę kryteriów (wzrost asortymentu sprzedawanych wyrobów, przewagę sprzedaży nad zakupem patentów itp.).

4.20. Metody rozumowań dedukcyjnych

4.20.1. **Istota:** rozumowania dedukcyjne (ang. *deductive reasoning*) przechodzi od ogółu do szczegółu – cechy danej kategorii przypisuje się obiektom, należącym do tej kategorii. W rozumowaniu dedukcyjnym wniosek zawiera informację, która była ukryta w przesłankach. **Przykład ekonomiczny: 1. PLL „Lot” jest przedsiębiorstwem. 2. Wszystkie przedsiębiorstwa dążą do rozwoju. 3. PLL „Lot” dąży do rozwoju.**

4.20.2. **Trafność i siła rozumowania dedukcyjnego:** 1. trafność dedukcyjna – z prawdziwych przesłanek nie może wynikać fałszywy wniosek, 2. Siła dedukcyjna - jest mało prawdopodobne, ale nie niemożliwe, iż przesłanki są prawdziwe, a wniosek fałszywy.

4.20.3. **Warunki:** Jeżeli nie popełnimy błędów w rozumowaniu dedukcyjnym, to znaczy nie przyjmujemy fałszywych przesłanek, przesłanek wątpliwych lub nienależycie uzasadnionych, przyjęcia jako przesłanek tych zdań, które mają być dopiero dowiedzione, to otrzymamy zawsze twierdzenia prawdziwe.

4.20.4. Dedukcja **asertotycznie-dedukcyjna** polegająca na tym, że na początku przyjmuje się pewne tezy już uznane bez dowodu (asercja) i na ich podstawie formułuje się tezy pochodne. **Przykład ekonomiczny: 1. Obniżanie kosztów prowadzi do wzrostu rentowności przedsiębiorstwa. 2. Przedsiębiorstwo jest nierentowne dlatego, że nie obniża kosztów.**

4.20.5. Dedukcja **hipotetycznie-dedukcyjną** polegającą na tym, że na początku formułuje się jedynie pewne hipotezy i na ich podstawie formułuje się szereg prawdopodobnych wniosków logicznych. **Przykład ekonomiczny: 1. Możliwe jest zmniejszenie różnic w poziomie rozwoju gospodarczego regionów. 2. Gdyby nastąpiło wyrównanie poziomu gospodarczego regionów wzrosłoby w nich jakość życia.**

4.21. Metody analiz porównawczych

4.21.1. **Istota:** analiza poszczególnych przypadków i ustalenie podobieństw, różnic lub ich rangi według określonych kryteriów.

4.21.2. **Porównywalność:** konfrontacja ze sobą tylko przedmiotów lub zjawisk tej samej kategorii (nie można porównać np. brylantów z koralami, czynników produkcji z produktami, itp.).

4.21.3. **Główne pytania:** 1. Co porównywać?, 2. Po co porównywać? 3. Jak porównywać?

4.21.4. **Charakter porównań:** 1. makroekonomiczne mają charakter porównań międzynarodowych (porównania całych państw, rankingi konkurencyjności), 2. sektorowe mają również charakter głównie międzynarodowy (np. porównanie

- sektorów informatycznych państw), 3. mikroekonomiczne polegają na porównaniu przedsiębiorstw zarówno w skali krajowej, jak i w skali międzynarodowej.
- 4.21.5. **Tworzenie benchmarków** (idealnych wzorców): 1. Realny wzorzec – identyfikacja produktu lub firmy faktycznie najlepszej w sektorze, 2. Teoretyczny wzorzec – abstrakcyjny model, do którego należy dążyć, starając się nabyć jego cechy.
- 4.21.6. **Wskaźniki szczegółowe** charakteryzujące benchmarki – 1. Porównanie podstawowych cech porównywanych rzeczy lub zjawisk (np. produktywność, innowacyjność), 2. Porównanie sztucznie skonstruowanych proporcji (np. liczba wypadków drogowych na 1 mln mieszkańców, albo na 10 tys. pojazdów, albo na 100 km dróg – otrzymuje się dla tego samego zestawu państw bardzo różne wyniki).
- 4.21.7. Wnioskowanie benchmarkingowe: 1. Czy benchmark jest przenośny, 2. Co należy u siebie zmienić, 3. Jakie warunki muszą być spełnione by naśladować benchmark?

V. REDAKCJA TEKSTU I UNIKANIE BŁĘDÓW W ROZPRAWACH NAUK EKONOMICZNYCH

5.1. Język naukowych tekstów ekonomicznych

- stosuje się precyzyjne i powszechnie akceptowane pojęcia
- bezstronne prezentowanie wyników rzetelnego i udokumentowanego badania problemu
- specjalistyczne ujęcie problemów ma charakter komunikatywny
- unika się sformułowań emocjonalnych i żargonowych
- używa się bezosobowych form czasownika

5.2. Wymagane cechy tekstu rozprawy ekonomicznej

- przejrzysta i logiczna struktura
- ścisłość wyrażanych poglądów
- pełne uzasadnienie twierdzeń
- zgodne z obowiązującymi normami bibliograficznymi udokumentowanie źródeł literaturowych i źródeł danych (norma PN - ISO 690:2002 Przypisy bibliograficzne)
- oszczędność słowa
- jasność wywodów
- obiektywizm

5.3. Struktura tekstu opracowania

- każdy element struktury rozprawy ma związek z tematem lub rozdziałem
- układ elementów stanowi wyczerpującą całość aspektów zagadnienia
- istnieje logiczna kolejność i hierarchia rozdziałów, podrozdziałów i punktów
- nie występują powtórzenia tych samych treści w różnych fragmentach

5.4. Powody podawania źródeł w przypisach, przy tablicach i ilustracjach

- dla wykazania, że autor zna inne dokonania naukowe w danej dziedzinie oraz przyznaje, że w niektórych przypadkach ktoś inny już zajmował się podobnym problemem
- dla umożliwienia czytelnikowi porównanie tego, co mówi autor, z opiniami innych, dla upewnienia czytelnika, że dana praca naukowa nie powstała w izolacji od współczesnej myśli naukowej
- dla wzmocnienia przeprowadzanych wywodów opiniami uznanych autorytetów
- dla wskazania źródła pochodzenia pewnych myśli, opisów faktów, danych statystycznych, specyficznych ilustracji graficznych itp.

- dla dostarczenia materiału przykładowego lub polemicznego, który urozmaica lub wzbogaca tekst

5.5. Stosowanie tablic statystycznych w rozprawach ekonomicznych

- weryfikacja postawionych hipotez
- wiarygodność danych zawartych w tablicy
- interpretacja tablicy w toku wywodów (nie dopuszczalne są tablice bez komentarza)
- racjonalna liczba i złożoność tablic

5.6. Ilustracje graficzne (schematy, wykresy, ryciny)

- prezentacja hierarchii i ciągu zdarzeń w procesach gospodarczych (schematy)
- synteza wyników analizy statystycznej (wykresy)
- geograficzny rozkład i intensywność badanych zjawisk i procesów (ryciny)

5.7. Istota i rodzaje błędów w badaniach naukowych

- Błędne jest wszystko to, co idzie w złym kierunku (nie prowadzi do celu lub prowadzi złą drogą), opiera się na fałszywych przesłankach, jest nieprecyzyjne lub źle obliczone, nie respektuje rozpoznanych już praw i systemów, nie odpowiada normom lub wzorcom, daje szkodliwy lub niebezpieczny wynik
- waga (ranga) popełnianych błędów: ● kardynalne (podstawowe), ● nietrafne stwierdzenia, ● drobne pomyłki
- istota błędów kardynalnych: zignorowanie lub zafałszowanie podstawowych faktów, znanych już praw i prawidłowości, sprawdzonych zasad logicznego rozumowania; podstawowy charakter tego błędu wyraża się w tym, że jego popełnienie zmienia nieraz o 180° kierunek poszukiwań, prowadzi do negacji sprawdzonego prawa, stosowania nieprzydatnych instrumentów i metod analizy, uniemożliwia wyjaśnienie problemu

5.8. Sposoby kontroli i wyszukiwania błędów

- stwierdzenie braku sprzeczności w poszczególnych fragmentach rozprawy
- upewnienie się o braku istotnych luk w stosunku do postawionej hipotezy badawczej
- kontrola aktualności i wiarygodności wykorzystanych danych statystycznych
- weryfikacja komunikatywności wywodów
- kontrola jasności sformułowanych wniosków

5.9. Sposoby unikania błędów

- uzyskanie dużej erudycji w zakresie badanej problematyki
- szeroka konsultacja hipotez i pomysłów
- wielokrotne sprawdzanie i porównywanie różnych fragmentów pracy badawczej
- unikanie rutyny i działań schematycznych
- stała aktualizacja danych i uwzględnianie najnowszych publikacji
- sprawdzanie w encyklopediach i słownikach poprawności stosowanych pojęć, definicji i klasyfikacji

Specyficzne sposoby unikania błędów znajdują zastosowanie przy realizacji poszczególnych czynności badawczych. Przy formułowaniu tytułu problemu badawczego ewentualnych błędów uniknie się przyjmując za kryteria następujące przesłanki:

- istnienie istotnej luki w dotychczasowym stanie wiedzy
- dysponowanie wystarczającym materiałem dokumentacyjnym
- posiadanie hipotezy badawczej dającej duże prawdopodobieństwo uzyskania oryginalnych wyników badawczych

5.10. Rodzaje najczęściej popełniane błędy w badaniach ekonomicznych

- błędy pomiaru
- błędy analizy, estymacji i oceny
- błędy względne i bezwzględne,
- błędy obiektywne, pozorne i subiektywne
- błędy graniczne, średnie i stałe
- błędy systematyczne i przypadkowe
- błędy zaokrąglenia

5.11. Błędy w koncepcji i tytułach rozpraw ekonomicznych

- tytuły rozpraw sformułowane hasłowo, pokrywające się z nazwą dyscypliny ekonomicznej lub nazwą sektora gospodarki
- brak w tytule terminów (słów) wskazujących na charakter problemu
- używanie sformułowań niejasnych lub tautologicznych
- używanie neologizmów nie akceptowanych przez środowisko naukowe

5.12. Błędy w konstrukcji rozprawy

- chaotyczne grupowanie materiału analitycznego w poszczególnych rozdziałach, co wyraża się w omawianiu pewnych aspektów w rozdziałach poświęconych innym zagadnieniom, nie związanym z tymi aspektami
- powtórzenia tych samych zagadnień w różnych częściach rozprawy, nieraz są to przekopiowane komputerowo te same akapity
- luki w strukturze rozprawy spowodowane niechęcią wgłębienia się w zagadnienia wyjątkowo trudne i stanowiące chroniczne dylematy ekonomii, brakiem informacji statystycznych i innych danych faktograficznych
- duże dysproporcje w objętości tekstu poszczególnych rozdziałów: nie do przyjęcia jest rozprawa, w której jedne rozdziały liczą ponad na przykład 70 stron, a inne poniżej 20 stron (świadczy to o braku umiejętności agregowania i planowania fragmentów wywodów); rozdziały kilkunastostronicowe należy próbować umieścić jako elementy składowe innych rozdziałów
- nadmiernie rozbudowane rozdziały opisowe, zawierające obszerne informacje retrospektywne, cytaty całych tekstów regulacji prawnych (ustaw, rozporządzeń i dyrektyw UE); tego rodzaju opisy i proste źródła faktograficzne powinny być umieszczone w aneksach lub w ogóle pominięte lub zsyntetyzowane
- przeładowanie tekstu rozdziałów dużymi tablicami statystycznymi, zamiast umieszczenia ich na końcu rozprawy w aneksach
- zdawkowe zakończenie i wnioski, często stanowiące "literacki" epilog rozprawy zamiast próby zwięzłego i komunikatywnego zaprezentowania głównych rezultatów badania, zauważonej prawidłowości lub sprzeczności

5.13. Błędy w rozważaniach i wywodach ekonomicznych

- lekceważenie zasad logiki formalnej
- dokonywanie uogólnienia na podstawie bardzo małej liczby przypadków
- porównywanie zdarzeń gospodarczych lub podmiotów nieporównywalnych, mających odmienne właściwości, cele, zasoby i zdolności działania
- formułowanie związków korelacyjnych między zjawiskami gospodarczymi przebiegającymi pozornie w sposób równoległy, ale jedynie symptomatycznie, a nie w powiązaniu realnym (związku technologicznym, funkcjonalnym, prawnym, finansowym lub własnościowym)
- wyciąganie zbyt daleko idących wniosków (przesadna dedukcja) ze znanych prawidłowości ekonomicznych
- formułowanie zbyt kategorycznych opinii lub niepewnych prawidłowości na podstawie niedostatecznego materiału faktograficznego lub bez przeprowadzenia niezbędnych dowodów obliczeniowych
- wyrażanie daleko idącej powściągliwości przy formułowaniu oczekiwanych wniosków z przeprowadzonej analizy
- wyrażanie opinii dwuznacznych, wieloznacznych lub zupełnie niejasnych

5.14. Błędy w redakcji tekstu naukowego:

- nie respektowanie wymogu zwięzłości słowa
- zbyt suchy język rozprawy
- stosowanie w rozprawach ekonomicznych skrótów myślowych, przeskoków w czasie i przestrzeni
- stosowanie wypowiedzi mających formę pleonazmów (tautologicznych, będących nagromadzeniem powtórzeń, wyrazów i zwrotów synonimicznych lub bliskoznacznych)
- nieumiejętne łączeniu tekstu literackiego z wyrażeniami myśli za pomocą formuł matematycznych, schematów graficznych, zestawień tabelarycznych, wycień jedno- lub wielokolumnowych
- zbyt oszczędne sporządzanie przypisów

LITERATURA

1. Marc Blaug: Metodologia ekonomii. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 1995.
2. Jerzy Apanowicz: Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej. Difin. Warszawa 2005.
3. Stanisław Stachak: Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych. KiW, Warszawa 1997.
4. Władysław Balicki: Wykłady z metodologii nauk ekonomicznych. Wyd. WSB w Poznaniu. Poznań 2002.
5. Bogusław Czarny: Pozytywizm i falsyfikacjonizm a sądy wartościujące w ekonomii, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2004.
6. Thomas Mayer: Prawda kontra precyzja w ekonomii, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
7. Zbigniew Zakrzewski: O pracy doktorskiej w naukach ekonomicznych, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1980.
8. Tadeusz Mendel: Metodyka pisania prac doktorskich, AE, Poznań 1995.
9. Stanisław Flejterski: Metodologia finansów. PWN, Warszawa 2007.
10. Zarządzanie strategiczne. Systemowa koncepcja biznesu. red. Mieczysław Moszkowicz Wydawnictwo PWE 2005.
11. Paul Oliwier: Jak pisać prace uniwersyteckie. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1999.
12. Seweryn Żurawicki: Metody i techniki badań ekonomicznych. Zagadnienia epistemologiczne i metodologiczne. PWE, Warszawa 1980.